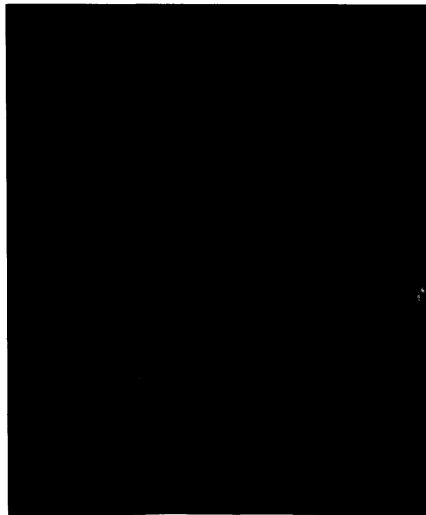

OSWALD SPENGLER
OMUL ȘI
FILOZOFIA VIETII

Cuprins: *Lupta și arma...
Vremelnicia ca forma
realului... Omul – un animal
de pradă... A fi pradă și a
prăda... Mișcarea ca refugiu
sau ca atac... Privirea
animalului de pradă și
lumea sa... Omul împotriva
naturii... Fapta în grup...
Scopul acțiunii...
Industrie... Bogăție...
Putere...*

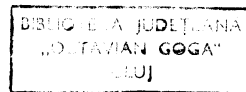

Editura AION

OMUL ȘI FILOZOFIA VIETII

Traducere de Gheorghe Pascu

749126T

OSWALD SPENGLER

Der Mensch und die Technik

Beitrag zu einer Philosophie des Lebens

© C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1931

© S.C. VĂRSĂTORUL SRL

pentru prezenta versiune românească

ISBN 973-97662-1-8

EDITURA AION
ORADEA – 1996

PREFAȚĂ

În paginile ce urmează prezint un număr mic de idei, preluate dintr-o operă mai mare la care lucrez de ani de zile. Intenția mea a fost de a proba modul de abordare aplicat în «Declinul Occidentului»¹ exclusiv asupra grupului culturilor evolute, acum asupra premiselor istorice ale acestora și ale istoriei omului începând cu originile sale. Cu ocazia acelei opere, am observat că majoritatea cititorilor sunt incapabili să păstreze o privire de ansamblu asupra întregii bogății de gânduri, pierzându-se de aceea în domenii separate mai familiare lor, văzând restul strâmb sau deloc și dobândind în consecință o imagine falsă atât despre ceea ce spuneam cât și în privința celor despre care se vorbea. Convingerea mea a fost și este că soarta omului va fi înțeleasă numai dacă toate domeniile activităților sale sunt

¹ Oswald Spengler: *Der Untergang des Abendlandes*, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1929, 1930 (n.tr.)

privite simultan și comparativ fără a se face greșeala de a elucida pagini separate ale existenței sale pornind doar de la politică, religie sau artă, cu credința că astfel totul a fost descoperit. Cu toate acestea, îndrăznesc să fac aici încercarea de a pune câteva întrebări care sunt strâns legate între ele, fiind de-aceea indicate să ofere o impresie preliminară asupra marelui mister al soartei omenești.

CUPRINS

Prefață 5

Tehnica – o tactică a vieții 9

Procedee și mijloace, lupta și arma. Evoluție și împlinire.
Vremelnicia ca formă a realului.

Erbivore și animale de pradă 21

Omul – un animal de pradă. A fi o pradă și a prăda.
Mișcarea ca refugiu sau ca atac. Privirea animalului de pradă
și lumea sa. Tehnica constantă a speciei la animale și tehni-
ca inventivă a omului.

Apariția omului: mâna și unealta 32

Mâna ca organ al atingerii și al faptei. Separația dintre con-
fecționarea și utilizarea armei. Eliberarea de constrângerea
speciei. «Gândirea ochiului» și «gândirea mâinii». Mijloc și
scop. Omul ca ființă creativă. Fapta individuală. Natură și

«artă». Caracterul artificial al tehnicii umane. Omul împotriva naturii: tragedia omului.

Treapta a doua: vorbirea și acțiunea 42

Fapta în grup. De când există o vorbire prin cuvinte? Scopul vorbirii: acțiunea în grup. Scopul acțiunii: creșterea puterii umane. Separația dintre gândire și mână: munca de conducere și munca de execuție. Capul și mâna: diferența de rang a aptitudinilor. Organizarea. Existența organizată: stat, popor, politică, economie. Tehnica și numărul oamenilor. Personalitate și masă.

Sfârșitul:

ascensiunea și declinul culturii mașinilor 64

Vikingi ai spiritului. Experiment, ipoteză de lucru, *perpetuum mobile*. Sensul mașinii: forțele anorganice ale naturii constrânse să lucreze. Industrie, bogăție și putere. Cărbunele și numărul oamenilor. Mecanizarea lumii. Simptome ale declinului: scăderea numărului celor cu aptitudini de conducător. Răzvrătirea mâinilor. Pierderea monopolului tehnici. Lumea și culorile ei. Sfârșitul.

TEHNICA O TACTICĂ A VIEȚII

1

Problema tehnicii și a raportului ei față de cultură și istorie apare abia în secolul 19. Al optsprezecelea, cu scepticismul său temeinic și cu acea îndoială care este identică cu disperarea, se întrebese cu privire la sensul și valoarea culturii – o întrebare care a condus la alte întrebări tot mai sfâșietoare, creând astfel temeuriile posibilității pentru ca în secolul 20, astăzi, să privim istoria lumii într-adevăr ca pe o problemă.

Pe-atunci, în epoca lui Robinson și a lui Rousseau, a parcurilor englezești și a poeziei bucolice, omul «originar» fusese văzut ca un fel de oiță pașnică și plină de virtuți, dar care a fost pervertită mai târziu prin cultură. Elementul tehnic era pe de-a-ntregul trecut cu vederea și, în raport cu considerațiile morale, nu era privit, în orice caz, ca fiind demn de a fi luat în seamă.

Dar tehnica mașinilor din Europa occidentală, care de la Napoleon încoace a sporit colosal datorită orașelor-fabrice, a căilor ferate, și a vapoarelor cu aburi, a impus în cele din urmă abordarea serioasă a problemei. Ce înseamnă tehnica? Ce sens are ea în cadrul istoriei, ce valoare în viața oamenilor, ce importanță morală sau metafizică? Au existat numeroase răspunsuri la aceste întrebări dar ele pot fi reduse în fond la două.

Pe de o parte erau idealistii și ideologii – urmașii clasicismului umanist al epocii lui Goethe, cei care au disprețuit lucrurile tehnice și chestiunile economice ca aflându-se, în genere, în afara și sub nivelul culturii. Goethe, cu simțul său desăvârșit pentru tot ceea ce înseamnă realul, încercase în partea a doua din *Faust* să pătrundă în profunzimile acestei noi lumi a faptelor. Dar deja la Wilhelm von Humboldt apare concepția filologică despre istorie, străină realului, potrivit căreia, în cele din urmă, semnificația unei epoci istorice era privită în funcție de mulțimea tablourilor și a cărților care au apărut în acea vreme. Un conducător dobânda doar atunci însemnătate când se manifesta ca mecena. Ceea ce el însemna în rest nu mai era luat în seamă. Statul era o perturbare permanentă a culturii autentice care se desfășura în sălile de curs, odăile învățaților

și în ateliere; războiul, o barbarie incredibilă din vremuri trecute, iar economia ceva prozaic și stupid peste care se trecea cu vederea, deși se apela zilnic la ea. A așeza un mare om de afaceri sau un inginer alături de poeți și gânditori era aproape o lez-majestate față de cultura «autentică». A se vedea în acest sens «Considerațiile privind istoria lumii» de Jakob Burckhard. Dar acesta a fost punctul de vedere al celor mai mulți filozofi de catedră și chiar al multor istorici, mergând până la literații și esteteii metropolelor actuale care socoteau mai importantă scrierea unui roman decât construirea unui motor de avion. De cealaltă parte se afla materialismul, în esență de proveniență engleză, marea modă a semidoctorilor din jumătatea a doua a secolului trecut, a foiletoanelor liberale și a adunărilor populare radicale, a marxiștilor și a scriitorilor de literatură etică socială care se considerau gânditori și poeți.

Dacă acelora le lipsea simțul pentru real acestora le lipsea într-o măsură uluitoare profunzimea. Idealul era exclusiv utilitatea. Ceea ce-i era util «omenirii» aparținea culturii, era cultură. Restul era lux, superstiție sau barbarie.

Dar util era ceea ce servea «fericirii celor mulți» iar fericirea consta în a nu face nimic. Aceasta este în ultimă instanță concepția lui Bentham, Mill și

Spencer. Țelul omenirii consta în a-l degreva cât mai mult posibil pe fiecare individ de-o cât mai mare parte a muncii sale și de o transfera mașinii. Eliberarea de «mizeria sclaviei salariale» și egalitatea în amuzament, confort și «desfătare artistică» – acel «panem et circenses» al metropolelor universale târzii – încep a se prefigura. Filistinii progresului se entuziasmau de fiecare buton ce puneau în mișcare un dispozitiv care, aparent, economisea munca umană. În locul religiei autentice a vremurilor trecute apare entuziasmul plat față de «cuceririle omenirii», prin care se înțelegeau exclusiv progresele unei tehnici ce economisea munca și era făcută să amuze. Sufletul nu intra în discuție.

Cu puține excepții, aceasta nu e pe gustul marilor inventatori și, de-asemena, nici a cunoscătorilor problemelor tehnice, ci a spectatorilor, care, ei înșiși, nu pot inventa nimic și, în orice caz, nu înțelegeau nimic din toate acestea, dar adulmecau ceva în folosul lor. Și, cu toată lipsa de imaginație ce caracterizează materialismul tuturor civilizațiilor, se elaborează acum o imagine a viitorului – fericirea veșnică pe pământ, un scop final și o stare perpetuă – sub auspiciile tendințelor tehnice ale anilor optzeci, într-o contradicție demnă de a fi lăsată în seamă față de conceptul progresului ce exclude «stag-

narea». Astfel au apărut cărți precum «Vechea și noua credință» de Strauß, «Retrospectivă din anul 2000» a lui Bellamy sau «Femeia și socialismul» a lui Bebel. Nici un război, nici o diferență de rase, popoare, state, religii; nici criminali și aventurieri, nici conflicte ca urmare a superiorității și a alterității, nici ură, nici răzbunare, doar o tihnă nesfârșită de-a lungul tuturor mileniilor. Astfel de nerozii ne mai fac și astăzi, când trăim fazele finale ale acestui optimism trivial, să ne gândim cu groază la plictiseala înfiorătoare – acel *taedium vitae* al erei imperiale romane – care acoperă sufletul doar la o simplă lectură a unor astfel de idile care, de fapt, în condițiile unei realizări doar parțiale, ar conduce la crime în masă și la sinucideri.

Ambele concepții sunt astăzi învechite. Secolul 20 s-a maturizat în sfârșit, pentru a pătrunde în semnificația ultimă a faptelor din al căror întreg se compune adevărata istorie universală. Nu mai este vorba de a interpreta, potrivit unui gust particular al unor indivizi sau al unor mase întregi, lucrurile și evenimentele din perspectiva unei tendințe raționaliste, a dorințelor sau speranțelor proprii. În locul lui «așa trebuie să fie» sau «așa ar trebui să fie», trece neîndurătorul: așa este și așa va fi. Un scepticism mândru înlocuiește sentimentalismele secolu-

lui trecut. Am învățat că istoria este o realitate, care nu ia în seamă de fel așteptările noastre.

Tactul fizionomic, cum am denumit eu aceasta¹, singurul care te face apt să pătrunzi sensul a tot ceea ce se întâmplă, privirea lui Goethe, privirea cunoscătorilor de oameni înnașcuți, a cunoscătorilor vieții și istoriei, această privire care cuprinde epoci întregi, descifrează semnificația mai profundă a trecutului.

2

Pentru a înțelege esența elementului tehnic nu e nevoie să pornești de la tehnica mașinilor, cu atât mai puțin de la ideea seducătoare că producția mașinilor și uneltelor ar fi scopul tehnicii.

În realitate tehnica este străveche. De-asemena, ea nu este ceva concret istoric, ci un fapt extrem de general. Ea se extinde mult dincolo de om, în viața animalelor, și anume, a tuturor animalelor. Spre deosebire de plante, din tipul de viață al animalelor fac parte: mișcarea liberă în spațiu, arbitrariul relativ, autonomia față de restul întregii naturi, – și astfel, necesitatea de a se afirma împotriva acesteia, de a conferi propriei existențe un sens oarecare,

¹ *Untergang des Abendlandes*, vol. I, cap. II.

conținut și superioritate. Semnificația elementului tehnic poate fi înțeleasă doar pornind de la suflet.

Căci viața capabilă de mișcare liberă a animalelor¹ este luptă și nimic altceva, iar tactica vieții – superioritatea și inferioritatea lor față de «celălalt», fie că este vorba de natura vie sau de cea neînsuflețită – decide asupra istoriei acestei vieți și asupra faptului dacă destinul ei este de a suferi istoria din partea celorlalți sau de a fi istorie pentru alții. Tehnica este tactica întregii vieți. Ea este forma interioară a procedurii în luptă, aceasta din urmă fiind însăși viața.

Iată o altă greșală ce trebuie evitată aici: tehnica nu trebuie înțeleasă pornind de la unealtă. Importantă nu este producerea lucrurilor, ci maniera de a le utiliza, nu arma, ci lupta. Și, după cum în războiul modern, tactica, respectiv tehnica de a duce războiul, este elementul decisiv, iar tehnicile de-a inventa, realiza și aplica armele pot figura numai ca elemente ale procedurii generale, tot astfel se întâmplă pretutindeni. Există nenumărate tehnici lipsite de orice fel de unelte: tehnica unui leu care înșală o gazelă și tehnica diplomatică, tehnica administrativă ca o menținere în formă a

¹ *Untergang des Abendlandes*, vol. II, cap. I, începutul.

statului pentru luptele istoriei politice. Există procedee chimice și de tehnică a gazelor. Există, în cadrul oricărei lupte pentru o problemă, o tehnică logică. Există o tehnică a penelului, a călăriei, și a conducerii dirijabilului. Nu este vorba de lucruri, ci întotdeauna de o activitate care are un scop. Acest lucru este trecut cu vederea adeseori chiar în cercetarea preistoriei, care are în vedere mult prea mult obiectele din muzee și prea puțin nenumăratele procedee care trebuie să fi fost utilizate dar nu au lăsat nici o urmă.

Fiecare mașină servește doar unui procedeu și s-a născut din gândirea legată de acest procedeu. Toate mijloacele de transport s-au dezvoltat pornind de la gândirea ce avea ca obiect mersul cu un vehicul, vâslitul, navigatul, zborul, iar nu pornind de la reprezentarea mașinii sau a bărcii. Metoda însăși este o armă. De-aceea, tehnica nu este o «parte» a economiei, după cum nici economia, alături de război și politică, nu este o «parte» de sine stătătoare a vieții. Toate acestea sunt aspecte ale unei aceleiași vieți însuflețite, aflate în activitate și în luptă. Dar există totuși o continuitate între lupta originară a animalelor timpurii și procedeele inventatorilor și inginerilor moderni, și, de asemenea, între arma primitivă și construirea mașinii cu aju-

torul căreia este dus războiul actual împotriva naturii și prin care natura este înșelată.

Aceasta se numește progres. El a fost marea lozincă a secolului trecut. Istoria era privită ca o stradă pe care «omenirea» mășăluia vitează tot mai departe – adică, în fond, doar popoarele albe, iar dintre acestea, doar locuitorii metropolelor, de fapt, numai cei «civilizați».

Dar încotro? Cât timp? Și ce urmează?

Era cam ridicol acest marș neîncetat spre un țel la care nu se gândea nimeni serios, pe care nimeni nu căuta a și-l imagina clar, nu îndrăznea a și-l imagina, pentru că un țel este un sfârșit. Nimeni nu face ceva, fără a se gândi la clipa în care va dobândi ceea ce a vrut. Nu porți războaie, nu navighezi, nu faci nici măcar o plimbare, fără a te gândi la durată sau la un sfârșit. Orice mare creator cunoaște și se teme de golul care urmează finalizării unei opere.

Din dezvoltare face parte împlinirea – fiecare dezvoltare are un început, fiecare împlinire este un sfârșit –, tinereții îi aparține bătrânețea, apariției trecerea, vieții moartea. Animalul, cu gândirea lui legată de prezent, nu cunoaște și nu bănuiește moartea ca un fapt viitor, ca o amenințare. El cunoaște doar frica de moarte în momentul în care

este ucis. Omul însă, a cărui gândire s-a eliberat de constrângerea lui «aici și acum», care rătăcește cu gândul peste «ieri» și «măine», peste «cândva»-ul trecutului și al viitorului, o cunoaște dinainte, și depinde de profunzimea ființei sale și a felului cum privește el lumea dacă va depăși sau nu frica în fața sfârșitului. Conform unei legende din vechea Eladă, de la care pornește și Iliada, Ahille fusese pus de mama lui să aleagă între o viață lungă sau una scurtă, plină de fapte și glorie, iar el a ales-o pe cea din urmă.

Am fost – și suntem – prea superficiali și lași pentru a suporta caracterul trecător a tot ceea ce este viu. Acest caracter este înveșmântat într-un optimism roz al progresului în care, de fapt, nu crede nimeni; îl ascundem prin literatură și ne amăgim cu idealuri pentru a nu mai vedea nimic. Însă vremelnicia, apariția și dispariția, este forma realului, de la stele, a căror soartă nu poate fi anticipată de către noi, și până la viermuiala nestatornică de pe această planetă. Viața individului – fie el animal, plantă sau om – este la fel de trecătoare precum cea a popoarelor și culturilor. Orice creație este sortită pieirii, fiecare gând, fiecare invenție, fiecare faptă sunt date uitării. Pretutindeni bănuim evoluții istorice cu un destin excepțional și care, până la

urmă, au dispărut. Ruinele operelor culturilor trecute apar pretutindeni în fața ochilor noștri. Din hibrisul lui Prometeu, care se avântă spre cer spre a supune omului forțele divine, face parte prăbușirea. Deci ce rost mai are vorbăria despre «veșnicele cuceriri ale omenirii»?

Istoria universală arată cu totul altfel decât și-o imaginează însăși epoca noastră. Istoria omului este scurtă în raport cu istoria lumii vegetale și animale de pe această planetă – spre a nu mai vorbi de durata de viață a lumilor stelare. Ea reprezintă o bruscă ascensiune și un declin de-a lungul a câtorva milenii, ceva complet lipsit de importanță în destinul pământului, dar pentru noi, cei care suntem născuți aici, de o măreție și de o forță tragice. Iar noi, oameni ai secolului 20, ne îndreptăm cu ochii deschiși spre sfârșit. Interesul nostru pentru istorie, capacitatea noastră de a scrie istoria, sunt un semn care trădează cursul descendent al drumului. Această înzestrare a cunoașterii iscoditoare apare, pentru o clipă, numai pe culmile marilor culturi, în trecerea lor spre faza de civilizație.

În și pentru sine, este lipsit de importanță ce soartă are, printre roiul stelelor «veșnice», această mică planetă care, undeva în spațiul nesfârșit, își urmează pentru scurt timp traiectoria. Cu atât mai

neînsemnat este ceea ce se mișcă pentru câteva clipe pe suprafața ei. Dar fiecare dintre noi, în și pentru sine un nimic, este, pentru o clipă extrem de scurtă – cât durată unei vieți – proiectat în această viermuială. Tocmai de aceea, această lume în miniatură, această «istorie universală» sunt pentru noi atât de importante. Mai mult, este destinul fiecăruia ca, prin nașterea sa, să fie nu numai proiectat în această istorie universală în genere, ci și într-un anumit secol, într-o anumită țară, etnie, religie, într-o anumită stare socială. Nu putem alege să vrem a fi fiul unui țaran egiptean care a trăit pe la 3000 î.Chr., al unui rege persan sau al unui vagabond din zilele noastre. Acestui destin – sau acestui accident – trebuie să i ne supunem. El te condamnă la anumite situații, intuiții și realizări. Nu există un «om în sine» cum pălăvrăgesc filozofii, ci numai oameni aparținând unei epoci, unui loc, sau unei rase, cu un fel de-a fi personal care se impune sau pierde în lupta cu o lume dată, în timp ce universul continuă să existe în jur divin și imperturbabil. Această luptă este viața, și anume în sensul lui Nietzsche, ca o luptă ce-și are originea în voința de putere, crudă, neîndurătoare, o luptă fără milă.

ERBIVORE ȘI ANIMALE DE PRADĂ

3

Întrucât omul este un animal de pradă. Gânditori subtili ca Montaigne și Nietzsche au știut-o dintotdeauna. Înțelepciunea vechilor basme și proverbe a tuturor popoarelor agricole și nomade, convingerea malițioasă a marilor cunoscători de oameni – conducători de stat, generali, oameni de afaceri, judecători – la apogeul unei vieți împlinite, disperarea unor reformatori ai lumii care au eșuat și ocara preoților furibunzi, toate erau departe de a dori să ascundă ori să tăgăduiască acest lucru. Doar gravitatea solemnă a filozofilor idealisti și-a altor teologi nu a avut curajul să accepte ceea ce, în ascuns, se știa destul de bine. Idealurile sunt lășitate. Și totuși, din operele lor s-ar putea strânge o colecție nostimă de maxime pe care ei le-au scăpat uneori despre bestia om.

Dar această idee trebuie în fine luată în serios. Scepticismul, ultima atitudine filozofică posibilă

pentru această epocă, și singura demnă de ea, nu ne mai permite să ocolim subiectul. Totuși, și tocmai de aceea, sunt împotriva opiniilor care s-au dezvoltat pornind de la științele naturii din secolul trecut. Examinarea anatomică și clasificarea lumii animale sunt dominate – corespunzător originii lor – în întregime de puncte de vedere materialiste. Chiar dacă imaginea corpului, așa cum se prezintă el ochiului omenesc, și numai acestuia, și, în plus, a corpului disecat, preparat chimic sau supus experiențelor, ar conduce la un sistem precum cel întemeiat de Linné și aprofundat din perspectivă paleontologică de școala lui Darwin – un sistem de amănunte optice cu caracter static –, alături există totuși o cu totul altă ordine, nesistematică, a felurilor de viață, care se relevă doar empatiei fără pretenții savante și înrudirii resimțite în interior dintre EU și TU, așa cum o cunoaște fiecare țăran, dar și fiecare poet sau artist autentic. Îmi place să reflectez la fizionomia¹ felurilor de viață animală, la formele sufletului animal și îi las pe zoologi să sistematizeze alcătuirea corpului. Astfel rezultă o cu totul altă ierarhie – a vieții, iar nu a corpului.

¹ Unterg. d. Abendl. vol. I, cap II §§ 4-5.

❧ O plantă trăiește, deși este o ființă doar într-un sens restrâns¹. În realitate, viața se află în ea sau în jurul ei. «Ea» respiră, se alimentează, se înmulțește, și totuși este, de fapt, doar teatrul acestor procese care, împreună cu cele ale naturii înconjurătoare, cu ziua și noaptea, cu lumina soarelui și fermentația solului, formează o unitate, astfel încât planta însăși nu poate să vrea sau să aleagă. Totul se petrece cu ea sau în interiorul ei. Ea nu-și caută nici locul, nici hrana, nici planta cealaltă cu care să zămislească urmași; nu se deplasează, ci o mișcă vântul, căldura și lumina.

Dincolo de acest mod de viață se ridică acum viața capabilă de mișcare liberă a animalelor – dar în două trepte. Există o specie, în cadrul tuturor genurilor anatomice, de la animalul originar monocelular până la păsările înotătoare și mamiferele copitate, a cărei viață depinde, pentru a supraviețui, de hrana pe care o oferă lumea nemîșcată a plantelor. Acestea nu fug și nu se pot apăra.

Dar deasupra se ridică o a doua specie de viețuitoare, animale care trăiesc devorând alte animale, a căror viață constă în a ucide. Aici prada însăși este foarte mobilă, în stare să lupte și bogată în șiretenii de tot felul. Această viață, de-asemena,

¹ Unterg. d. Abendl. vol. II, p. 1 și urm.

este răspândită prin toate genurile sistemului. Fiecare picătură de apă este un câmp de bălăie, iar noi, cei care avem lupta din teritoriu atât de constant în fața ochilor încât îi uităm evidența, ba chiar și prezența, privim astăzi cu groază cum formele fantastice ale adâncurilor oceanului duc o viață în care ucizi sau ești ucis.

Animalul de pradă este forma cea mai înaltă a vieții capabile de mișcare liberă. Aceasta înseamnă maximumul de libertate față de alții și față de sine, de răspundere proprie și de singurătate, necesitatea extremă de a te afirma luptând, cucerind, distrugând. A fi un animal de pradă conferă tipului reprezentat de om o semnificație deosebită.

Un erbivore este, conform destinului său, o pradă și caută să se sustragă acestei fatalități prin fugă, fără luptă. Un carnivor trăiește din pradă. Una dintre aceste forme de viață este, în esență, defensivă, cealaltă ofensivă, crudă, distructivă. Până și tactica mișcării le deosebește: pe de o parte obișnuința de a se refugia, alergarea rapidă, goana în linii frânte, ocolul și ascunderea, pe de alta mișcarea în linie dreaptă a atacului, săritura leului, săgetarea vulturului. Există o șiretenie, un fel de a înșela în stilul celui puternic sau al celui slab. Inteligente în sens uman, inteligent-active, sunt doar animalele de

pradă. Erbivorele, în comparație, sunt proaste; nu numai porumbeii «fără prihană» și elefantul, dar chiar și speciile cele mai nobile de copitate: taurul, calul, cerbul, care doar în furia oarbă a excitației sexuale sunt capabile să lupte, lăsându-se în rest împlânzite și conduse de un copil.

Diferențierii prin mișcări i se adaugă mai pregnant aceea prin organele de simț. Iar odată cu simțurile diferă și modul de a avea «o lume». În și pentru sine fiecare ființă trăiește în natură, într-un mediu pe care fie îl scrutază, fie i se lasă observat sau nu. Abia prin felul tainic, inexplicabil pentru gândirea umană, al relațiilor pe care animalul le întreține cu ambianța sa prin intermediul simțurilor tactile ce ordonează și percep, ambianța devine un mediu al unei ființe oarecare¹. Erbivorele superioare sunt dominate, alături de auz, mai ales de capacitatea de adulmecare, însă animalele de pradă superioare domină prin ochi. Adulmecarea este simțul veritabil al apărării. Nasul simte proveniența și distanța pericolului și conferă astfel refugiului o direcție precisă.

Însă privirea animalelor de pradă este îndreptată spre țință. Deja prin aceea că perechea de ochi a

¹ v. Üxküll, *Biologische Weltanschauung*, 1913, p 67 și urm.

animalelor mari de pradă se poate fixa – ca la om – asupra unui punct din jur, e dată posibilitatea de a prinde prada. În privirea ostilă se află deja soarta inevitabilă a victimei, saltul clipei următoare. Fixarea ochilor orientați înainte și paralel este însă echivalentă cu apariția lumii, în sensul în care o înțelege și omul, ca imagine, ca lume înaintea ochilor săi, ca lume nu numai a luminii și a culorilor, ci mai ales a distanțelor, a spațiului în care au loc mișcările și în care obiectele ocupă anumite puncte. În acest fel de a vedea, propriu doar celor mai nobile animale de pradă – erbivorele, de exemplu copitatele, au ochii așezați lateral, prin fiecare având o altă percepție, lipsită de perspectivă – există deja ideea de a stăpâni. Imaginea lumii este aceea a mediului dominat de ochi. Ochiul animalului de pradă fixează obiectele în funcție de poziție și distanță. El cunoaște orizontul. El măsoară în cadrul acestui câmp de bătaie obiectele și condițiile atacului. Adulmecarea și fixarea vizuală – căprioara și eretele – se manifestă precum faptul de a fi sclav și cel de a fi stăpân. În această privire amplă, liniștită, se află un nesfârșit sentiment al puterii, un sentiment al libertății izvorât din superioritate și care se sprijină pe o mai mare forță, precum și pe certitudinea de a nu fi prada nimănui. Lumea însăși este

prada, și din acest fapt s-a născut, în ultimă instanță, cultura umană.

În final, această realitate a superiorității innăscute s-a adâncit atât spre exterior, în lumea din lumină cu întinderile ei nesfârșite, cât și spre interior, în alcătuirea sufletească a animalelor puternice. Sufletul, acel ceva enigmatic pe care îl simțim la auzul acestui cuvânt și a cărui esență nu este accesibilă nici unei științe, scânteia divină din acest corp viu care trebuie să domine sau să se supună în această lume divin-cumplită și divin-nepăsătoare: ceea ce noi oamenii simțim ca suflet, în noi și în ceilalți, este polul opus al lumii din lumină aflate în jurul nostru, și în care gândirea și intuiția umană presupun bucuros un suflet universal. Sufletul este cu atât mai puternic conturat, cu cât ființa respectivă este mai singuratică, cu cât mai decisă își alcătuiește ea o lume pentru sine, împotriva lumii întregi din jur. Care este opusul sufletului unui leu? Sufletul unei vaci. Erbivorele înlocuiesc sufletul puternic și singular prin numărul lor mare, prin turmă, simțirea comună și activitatea în masă. Dar cu cât ai mai puțină nevoie de ceilalți, cu atât ești mai puternic. Un animal de pradă este dușmanul tuturor. El nu tolerează în teritoriul său nici un egal – noțiunea regală a proprietății își are aici originea.

Proprietatea este domeniul în care îți exerciți puterea neîngrădită, câștigată prin luptă și apărată împotriva semenilor, o putere impusă victorios. Ea nu este un drept asupra unui simplu avut, ci stăpânirea suverană a acestuia.

Există, dacă luăm bine aminte, o etică a animalului de pradă și una a erbivorului. Nimeni nu poate schimba acest fapt. El este forma interioară, sensul, tactica întregii vieți, – o realitate efectivă. Viața poate fi distrusă, nu însă și transformată în felul ei de-a fi. Un animal de pradă domesticit, captiv – fiecare grădină zoologică oferă exemple în acest sens – este ciuntit sufletește, bolnav de lume, distrus în interior. Există animale de pradă care mor de foame de bunăvoie când sunt captive. Erbivorele nu renunță la nimic devenind animale domestice.

Accasta este diferența între destinul erbivorelor și destinul animalelor de pradă. Unul amenință doar, celălalt dăruiește deopotrivă. Cel dintâi te apasă, te reduce și te face laș, pe când cel din urmă, te înalță prin putere și izbândă, prin mândrie și ură. Pe acela îl suporti, acesta ești tu însuși. Lupta naturii interioare împotriva naturii exterioare nu mai este resimțită ca o nenorocire – precum și-au imaginat Schopenhauer și Darwin acea *struggle for life* –, ci ca un sens major al vieții, un sens care o înno-

bilează; așa a înțeles Nietzsche al său *amor fati*. Iar omul aparține acestei specii.

4

El nu este un ins «bun de la natură» și prost, nici o semimaimuță cu tendințe tehnice, așa cum l-a descris Haeckel și l-a pictat Gabriel Max¹. Acestei caricaturi i se adaugă în plus și umbra plebee a lui Rousseau. Dimpotrivă, tactica vieții sale este cea a unui animal de pradă superb, curajos, șiret și crud, care trăiește atacând, ucigând și distrugând. El vrea să fie stăpân de când există.

Deci este «tehnica» într-adevăr mai veche decât omul? Nu, totuși nu. Există o diferență enormă între om și toate celelalte animale. Tehnica acestor animale este o tehnică a speciei. Ea nu este inventivă, nu poate fi învățată și nici nu se poate dezvolta. Specia albinelor, de când există ea, și-a construit fagurii așa cum o face astăzi, și-i va construi așa,

¹ Doar furia sistematică și clasificatoare a anatomistilor l-a adus în apropierea maimuței, ceea ce se vedește astăzi a fi un act pripit și superficial. A se vedea Klaatsch, el însuși un darwinist: *Der Werdegang der Menschheit*, 1920, p. 29 și urm. Tocmai în cadrul «sistemului» omul e situat periferic, în exteriorul oricărei ierarhii: în multe privințe alcătuirea corpului său este foarte primitivă, pe când în altele ea este un fenomen de excepție. Dar pe noi – întrucât ne ocupăm de viața lui – nu ne interesează acest fapt. În destinul său el este sufletește un animal de pradă.

până va dispărea. Aceștia îi aparțin tot atât cât forma aripilor și culorile corpului. Doar punctul de vedere anatomic al zoologiei separă forma corpului de modul de viață. Dacă se pornește de la forma interioară a vieții, iar nu de la cea a corpului, atunci această tactică a vieții și alcătuirea trupului reprezintă unul și același lucru, ambele fiind expresia unei realități organice. «Specia» nu este o formă a ceea ce se vede ca fiind în repaos, ci a motilității, și nici a lui «a fi astfel», ci a lui «a face astfel». Forma corpului este forma corpului activ.

Albinele, termitelile, castorii ridică construcții uimitoare. Furnicile au cunoștință despre cultura plantelor, construirea drumurilor, sclavie și arta războiului. Îngrijirea puilor, dispozitivele de fortificare și migrațiile planificate sunt larg răspândite. Tot ceea ce poate omul a fost atins deja de câte o specie de animale. Este vorba despre tendințe care, în viața capabilă de mișcare autonomă, dormitează, în general, sub forma unor posibilități. Omul nu realizează nimic din ceea ce viața ca întreg nu poate atinge.

Și totuși, în fond, toate acestea n-au absolut nimic de-a face cu tehnica umană. Tehnica speciei este imuabilă. Aceasta este semnificația cuvântului «instinct». Deoarece «gândirea» animală este prinsă în nemijlocirea lui «acum și aici», neștiind nimic

despre trecut și viitor. ea nu are nici experiență și nici nu cunoaște grija. Nu este adevărat că femelele animalelor «își fac griji» pentru puii lor. Grija este un sentiment care presupune o cunoaștere orientată spre depărtări, spre ceea ce va veni, după cum regretul este o cunoaștere a ceea ce a fost. Un animal nu poate urî și nici nu poate fi disperat. Îngrijirea puilor – ca orice altceva – ține de un impuls obscur și inconștient în cazul multor forme de viață. Ea aparține speciei, iar nu ființei individuale. Tehnica speciei nu este doar imuabilă ci și impersonală.

Însă tehnica umană, și numai ea, este independentă de viața speciei umane. Este singurul caz în întreaga istorie a vieții în care ființa individuală părăsește constrângerea speciei. Trebuie să reflectezi foarte mult pentru a înțelege caracterul extraordinar al acestui fapt. Tehnica în viața omului este una conștientă; ea ține de voință, se poate modifica având un caracter personal și inventiv; se deprinde și este mereu îmbunătățită. Omul a devenit creatorul tacticii sale de a trăi. Aceasta reprezintă atât măreția cât și fatalitatea care-l constrânge. Iar forma internă a acestei vieți creative este ceea ce numim cultură sau a avea cultură, a crea cultură, a suferi datorită culturii. Creațiile omului sunt, într-o formă personală, expresia acestei existențe. {

APARIȚIA OMULUI: MÂNA ȘI UNEALTA

5

De când există acest tip al animalului de pradă inventiv? Altfel spus: de când există omul? Ce este omul? Prin ce a devenit om?

Iată răspunsul: prin dezvoltarea mâinii. Aceasta este o armă fără egal în lumea vieții care se poate mișca liber. Comparați-o cu laba, ciocul, coarnele, dinții și înotătoarele cozii altor ființe. Pe de-o parte, la nivelul ei, simțul tactil se concentrează până-ntr-atât încât o putem aproape așeza, ca organ tactil, alături de organul văzului și al auzului. Ea nu numai că distinge între cald și rece, solid și lichid, tare și moale, dar recunoaște, mai ales, greutatea, forma și locul opunerii rezistenței, pe scurt, obiectele din spațiu. Dar, dincolo de aceasta, în ea se adună atât de complet activitatea vieții, încât, simultan, întreaga poziție și mișcare a corpului s-au dezvoltat în consecință. Nu există nimic în lume care să poată fi comparat cu acest organ tactil și activ. Ochiului ani-

malului de pradă, care domină lumea «teoretic», i se adaugă mâna omului ca stăpânitoare practică.

Ea trebuie să fi apărut instantaneu în comparație cu ritmul curenților cosmici, subit ca un fulger, ca un cutremur, și, ca tot ceea ce este decisiv în cursul lumii – creatoare de epocă, în sensul cel mai profund. Trebuie, de asemenea, să ne desprindem în această privință de intuițiile secolului trecut legate de noțiunea de «evoluție», așa cum există ele de la cercetările geologice ale lui Lyell încoace. Schimbarea lentă, flegmatică corespunde firii engleze, iar nu naturii. Pentru a o argumenta, s-a jonglat cu milioane de ani, deoarece, în spațiile temporale măsurabile, nu s-a ivit nimic de acest gen. Dar noi n-am putea diferenția nici un fel de straturi geologice, dacă ele n-ar fi fost separate de catastrofe necunoscute în ceea ce privește natura și originea lor, și nici o specie de animale fosile, dacă ea n-ar fi apărut brusc, păstrându-se neschimbată până la dispariția ei. Despre «strămoșii» omului nu știm nimic, în ciuda tuturor căutărilor și a comparațiilor anatomice. Din momentul în care apare scheletul uman omul este așa cum este el și astăzi. Omul de «Neandertal» poate fi văzut în fiecare adunare populară. De asemenea, este cu totul imposibil ca mâna, mersul vertical, poziția capului ș.a.m.d. să se

fi dezvoltat succesiv și una datorită celeilalte. Toate acestea au apărut împreună și dintr-odată.¹ Istoria universală evoluează din catastrofă în catastrofă, indiferent dacă o putem înțelege și explica, sau nu. Aceasta se numește astăzi mutație, după H. de Vries². Este vorba de o transformare interioară care cuprinde brusc toate exemplarele unei specii, firește fără cauză, ca tot ceea ce se petrece în realitate. Este ritmul misterios al realului.

Dar nu numai mâna, mersul și ținuta omului trebuie să se fi format simultan, ci tot așa, – iar până acum n-a observat nimeni aceasta – mâna și unealta. Mâna neînarmată, luată ca atare, nu are nici o valoare. Ea solicită arma, pentru a fi ea însăși armă. Așa după cum unealta s-a format pornind de la forma mâinii, invers, mâna s-a format în legătură cu forma uneltei. Nu are nici un sens a vrea să le separi temporal. Este imposibil ca mâna, o dată for-

mată, să fi fost activă fără unealtă, chiar și pentru scurt timp. Vestigiile cele mai timpurii ale omului și ale uneltelor sale sunt la fel de vechi.

Însă ceea ce s-a divizat, dar nu temporal, ci logic, este procedeul tehnic, și anume, în ceea ce privește realizarea armei și utilizarea ei. Așa după cum există o tehnică a realizării unei viori și o tehnică de a cânta la vioară, există și o artă a construcției navale și o artă a navigării, o abilitate în construirea arcului și o îndemânare în a trage cu el. Nici un alt animal de pradă nu-și alege arma. Omul însă nu numai c-o alege, dar o și realizează conform ideilor lui. Astfel el a câștigat un avantaj copleșitor în lupta împotriva semenilor săi, împotriva altor animale, împotriva naturii întregi.

Aceasta este eliberarea de constrângerea speciei, ceva unic în istoria întregii vieți de pe această planetă. Astfel s-a născut omul. El a reușit în cel mai înalt grad să desprindă viața lui activă de condițiile corpului său. Instinctul speciei există în continuare cu toată forța sa, dar din el s-a desprins o gândire și o acțiune bazate pe gândirea individului, care nu mai stă sub blestemul speciei. Această libertate este o libertate de a alege. Fiecare își confecționează propria armă în funcție de priceperea proprie și de considerentele proprii. Numeroasele

¹ Și, în general, această «evoluție»! Darwiniștii spun că posedarea unor arme atât de deosebite a favorizat și a menținut specia în lupta pentru existență. Dar abia arma gata formată ar fi un avantaj; cea aflată în dezvoltare – și această dezvoltare trebuie să fi durat milenii – este o povară nefolositoare care ar trebui să determine contrariul. Și cum este imaginat începutul unei astfel de dezvoltări? Această vânătoare de cauze și efecte, care sunt, în cele din urmă, forme ale gândirii umane și nu ale devenirii lumii, este destul de nesăbuită dacă se crede că astfel se poate pătrunde în misterele lumii.

² *Die Mutationstheorie* (1901–1903).

descoperiri privind piese greșit confecționate și aruncate, stau și astăzi mărturie privind efortul acestei incipiente «acțiuni reflectate».

Dacă totuși piesele sunt atât de asemănătoare încât pe baza lor – cu o legitimitate îndoielnică – se fac diferențieri între «culturi» ca Acheulén și Solutréen, efectuând comparații temporale în cele cinci continente – desigur în mod ilegal –, aceasta se datorează faptului că eliberarea de constrângerea speciei acționează mai întâi doar ca o mare posibilitate, fiind la început departe de a reprezenta un individualism efectiv. Nimeni nu vrea să facă pe originalul. Cu atât mai puțin se gândește cineva să imite pe un altul. Fiecare gândește și lucrează pentru sine, dar viața speciei este atât de puternică, încât rezultatul este totuși pretutindeni asemănător – așa cum, în fond, se întâmplă și astăzi.

«Gândirii ochiului», privirii inteligente și pătrunzătoare a marilor animale de pradă, li se adaugă astfel «gândirea mâinii». Pornind de la cea dintâi s-a dezvoltat gândirea teoretică, aceea care cercetează și contemplă, «reflectarea», «înțelepciunea», iar de la cea din urmă spiritul practic și cel activ, șiretenia, «intelligența» propriu-zisă. Ochiul cercetează cauza și efectul, mâna lucrează după principiile mijlocului și a scopului. Că un lucru

folosește sau nu unui scop, – respectiv judecata de valoare a celor activi – n-are nimic de-a face cu ceea ce este adevărat sau fals, cu valorile celui care contemplă, cu adevărul. Scopul este un fapt, corelația dintre cauză și efect, un adevăr¹. Astfel s-au format atât de diversele moduri de gândire ale omului însetat de adevăr – preotul, învățatul, sau filozoful – și cele ale omului activ – politicianul, generalul, omul de afaceri. De atunci și până astăzi mâna strânsă pumn, aceea care poruncește și impune, este expresia unei voințe. De-accea interesul pentru maniera de a scrie, cât și pentru configurația mâinii. De-accea felul de a se exprima susținut de mâna grea a cuceritorului, sau de cea norocoasă a omului de afaceri, de aceea pecetea sufletească a mâinii criminalului ori a artistului.

Datorită mâinii, armei și gândirii personale, omul a devenit creativ. Tot ceea ce realizează animalele rămâne în cadrul activității speciei, fără a le îmbogăți existența. Omul însă, animalul creativ, a răspândit peste lume o bogăție de gândire inventivă și de fapte care-l îndreptățește să-și denumească scurta sa istorie «istoria universală», și «umanitate» mediul care-l înconjoară, considerându-l pe acesta,

¹ *Untergang des Abendlandes*, vol. I, cap. II, § 16, vol. II, cap. III § 6.

împreună cu întreg restul naturii, drept fundal, obiect și mijloc.

Însă activitatea mâinii care gândește o numim faptă. Activitatea ține și de existența proprie animalelor, fapta doar de aceea a omului. Nimic nu este atât de relevant pentru această distincție ca luarea în stăpânire a focului. Observi, ca om, cum apare focul – cauză și efect. Multe animale îl văd și ele. Însă numai omul naștește un procedeu pentru a-l produce – scop și mijloc. Nici o altă faptă nu oferă atât de mult imaginea creativității. Aceasta este fapta lui Prometeu. Unul din fenomenele cele mai stranii, mai violente și mai misteroase ale naturii – fulgerul, pădurea în flăcări, un vulcan – este trezit la viață de omul însuși împotriva întregii naturi. Și cât de mult trebuie să fi fost afectat sufletul când a privit întâia dată flacăra pe care a aprins-o el însuși!

6

Sufletul propriu-zis al omului s-a constituit sub puternica impresie a faptei individuale, libere și conștiente, faptă care se desprinde din «activitatea speciei», având un caracter uniform, instinctual și de masă. Foarte singuratic, chiar în comparație cu sufletul celorlalte animale de pradă, el susține

privirea mândră și melancolică a celui ce-și cunoaște destinul, cât și sentimentul forței nestăpânite din pumnul obișnuit să acționeze, fiind dușmanul tuturor pentru că, prin crimă și ură, este decis să învingă sau să moară. Acest suflet este mai adânc și mai încărcat de suferință decât al oricărui alt animal. El se află într-o opoziție ireconciliabilă cu lumea întreagă, de care este separat datorită propriei naturi creative. Este sufletul unui revoltat.

Omul începuturilor își face adăpostul singuratic ca o pasăre de pradă. Chiar dacă un număr oarecare de «familii» se strâng într-o haită, aceasta are loc în forma cea mai simplă. Nu poate fi vorba încă de triburi, și cu atât mai puțin de popoare. Haita este o reuniune întâmplătoare de câțiva bărbați care întâmplător nu se războiesc, împreună cu femeile și copiii lor, fără un sentiment care să-i lege, într-o libertate deplină: ea nu reprezintă un «noi», fiind aidoma unei turme oarecare de exemplare ale aceleiași specii.

Sufletul acestor însingurați puternici este cu totul războinic, neîncrăzător și gelos pe propria-i putere și pradă. El este pătruns nu doar de patosul «eului», ci și de patosul pentru «al meu». El cunoaște beția sentimentului pe care-l ai atunci când cuțitul pătrunde în corpul dușmanului și când mirosul sân-

gelui și gemetele biciuiesc simțurile triumfătoare. Orice «bărbat» adevărat, chiar în orașele culturilor târzii, simte uneori într-însul văpaia adormită a acestui suflet originar. Nimic din constatarea lamentabilă potrivit căreia ceva este «folositor» și «ar economisi munca». Mai puțin încă din sentimentul știrb al compătimirii, al împăcării, al setei de odihnă. În schimb însă, mândria deplină de a fi temut, admirat și urât până departe datorită forței și norocului propriu, și impulsul de răzbunare pe tot ceea ce ar putea răni această mândrie chiar și prin simpla prezență, fie că e vorba de ființe vii sau de lucruri.

Acest suflet se avântă mai departe într-o înstrăinare tot mai mare față de întreaga natură. Armele tuturor animalelor de pradă sunt naturale, doar pumnul înarmat al omului, cu arma realizată, concepută și aleasă de către acesta, nu este. Aici își are începutul «arta» ca noțiune opusă celei de natură. Fiecare procedeu tehnic al omului este o artă și a fost denumit mereu ca atare: arta de a trage cu arcul și aceea de a călări, arta războiului, arta de a construi și a guverna, artele sacrificiului și ale prezicerii, arta picturii și a versificației, arta experimentării științifice. Artificială și îndreptată împotriva naturii este orice faptă umană, începând cu

luarea în stăpânire a focului și până la realizările pe care în culturile evolute le caracterizăm ca fiind artistice. Naturii i se smulge privilegiul creativității. «Voința liberă» deja nu este nimic altceva decât un act al revoltei. Omul creativ a părăsit uniunea cu natura, îndepărtându-se cu fiecare nouă creație, tot mai mult și mai ostil de ea. A sa «istorie universală», este istoria unei separații fatale, și care se adâncește continuu, între lumea oamenilor și univers, este istoria unui revoltat care, părăsind poala mamei sale, ridică mâna împotriva ei.

Dar astfel începe tragedia omului, căci natura e mai puternică. Omul rămâne dependent de ea, întrucât natura, dincolo de toate acestea, îl cuprinde și pe el, creația sa. Toate culturile mari sunt tot atâtea înfrângeri. Rase întregi, distruse în sine și prăbușite, osificate și descompuse spiritual, rămân ca victime pe câmpul de bătaie. Lupta împotriva naturii este fără speranță, și totuși va fi dus până la capăt.

TREAPTA A DOUA: VORBIREA ȘI ACȚIUNEA

7

Nu știm cât a durat era mâinii înarmate, deci nici de când există omul. Numărul anilor este și el lipsit de importanță, deși în zilele noastre se presupune a fi mult prea mare. Nu este vorba de milioane de ani, nici măcar de mai multe sute de mii; oricum trebuie să se fi scurs un număr considerabil de milenii.

Acum însă intervine o a doua schimbare care va face epocă, la fel de subit și de violent ca prima, transformând radical destinul omului, și fiind din nou o mutație autentică în sensul abia explicat. Cercetarea preistoriei a observat-o de mult. Într-adevăr, obiectele care se află în muzeele noastre ne prezintă dintr-odată un alt chip. Apar vasele de lut, urme ale «prelucrării pământului» și ale «creșterii vitelor» – după cum au fost denumite destul de precar și mult prea modernist aceste îndeletniciri – construcții de colibe, morminte, începuturile schimbului de mărfuri. Se prefigurează o nouă lume a

gândirii și procedurilor tehnice. Dintr-un punct de vedere muzeal mult prea plat, și pe baza unei simple ordonări a vestigiilor, au fost separate epoca de piatră mai veche și cea mai recentă, paleoliticul și neoliticul. Dar această împărțire realizată în secolul trecut suscită de mult timp o anumită iritație, încercându-se de zeci de ani înlocuirea ei prin altceva. Expresii ca mezolitic, miolitic, mixoneolitic demonstrează însă că suntem încă legați de o clasificare a obiectelor care nu duce nicăieri. Ceea ce se schimbă nu sunt uneltele, ci omul. Încă odată: istoria omului poate fi înțeleasă doar dacă se pornește de la suflet.

Această mutație poate fi destul de precis datată, aproximativ către mileniul cinci î.Chr.¹ Cel mult două milenii mai târziu se nasc deja culturile evolute în Egipt și Mesopotamia. Se observă aici cum ritmul istoriei ia o amploare tragică. Înainte, milenii nu aveau prea mare însemnătate, acum fiecare secol devine important. Piatra care a început a se rostogoli se apropie în salturi tot mai mari de prăpastie.

¹ Pe baza cercetărilor lui de Geers asupra straturilor suedeze de lut în formă de benzi: *Reallex. d. Vorgeschichte*, Vol II (Cronologia diluvială).

Dar ce s-a întâmplat? Dacă pătrundem mai adânc în această nouă lume a faptelor umane, observăm curând raporturi foarte dense și complicate. Toate aceste tehnici se presupun reciproc. Creșterea animalelor domestice impune cultura nutrețurilor, sădirea și recoltarea plantelor comestibile, presupune prezența animalelor de tracțiune și povară, iar acestea la rândul lor construirea țărcurilor. Orice tip de construcție cere realizarea și transportul materialelor de construcție, iar comerțul are nevoie de drumuri, de animale de povară și de ambarcațiuni.

Ce anume din toate acestea a produs răsturnarea sufletească? Iată răspunsul: fapta planificată și colectivă. Până în acest moment fiecare om își trăiește viața proprie, își realizează singur arma și își exercită individual propria-i tactică în lupta zilnică. Nici unul nu are nevoie de celălalt. Acest fapt se schimbă subit. Noile procedee se întind pe o durată mai mare, uneori chiar de ani – să ne gândim bunăoară la intervalul scurs între tăierea copacilor și pornirea în larg a vasului construit din aceștia – și cuprind, de asemenea, mari distanțe. Ele sunt alcătuite din șiruri de acte individuale riguros ordonate și din grupuri de activități executate paralel.

Aceste procedee de ansamblu presupun însă ca mijloc indispensabil vorbirea prin cuvinte.

Vorbirea cu ajutorul propozițiilor nu s-a putut forma anterior sau mai târziu. Ea trebuie să se fi format atunci, rapid ca tot ceea ce este decisiv, și anume, într-o strânsă corelație cu noul tip de procedee umane. Acest lucru se poate demonstra.

Ce este «vorbirea»?¹ Ea este fără îndoială un procedeu menit comunicării, o activitate pe care numeroși oameni o exercită permanent între ei. «Limba» este doar o abstractizare a acestuia, forma intrinsecă – gramaticală – a vorbirii, inclusiv a formelor cuvintelor. Această formă trebuie să cunoască o răspândire și să aibă o anumită durată pentru ca o comunicare să aibă loc efectiv. Am arătat altă dată că vorbirea cu ajutorul propozițiilor e precedată de forme mai simple de comunicare – semne vizuale, semnale, gesturi, strigăte de avertizare și amenințare – care se păstrează și astăzi încă, în sprijinul ei: melodicitatea vorbirii, accentul, jocul mimicii, mișcări ale mâinilor, iar în scrierea de azi, punctuația.

¹ Pentru cele ce urmează vezi *Untergang des Abendlandes* vol. II, cap. II, 1: Völker, Rassen, Sprachen.

Totuși vorbirea «curentă» este, din punctul de vedere al conținutului, ceva cu totul nou. De la Hamann și Herder încoace, s-a pus în repetate rânduri întrebarea privind apariția ei. Faptul că răspunsurile de până acum nu ne satisfac, rezultă din aceea că întrebarea a fost greșit pusă. Originea vorbirii prin cuvinte nu poate fi căutată în activitatea vorbirii ca atare. Așa au gândit romanticii, străini de realitate ca întotdeauna, cei care au dedus limba din «poezia originală a omenirii» – ba, mai mult, limba era poezia originală a omului: era mit, lirism, rugăciune simultan, iar proza era doar devalorizarea ei ulterioară spre folosul obișnuit al omului. Dar în acest caz forma interioară a limbii, gramatica, structura logică a propozițiilor ar trebui să arate cu totul altfel. Tocmai limbile primitive cum ar fi cele ale triburilor bantu sau turkmene, manifestă foarte pregnant tendința de a face diferențieri extrem de clare, de pătrunzătoare, și de indubitabile.¹

Dar aceasta duce la greșeala fundamentală a raționaliștilor, ostili oricărui romantism. Adepții ai opiniei potrivit căreia propoziția exprimă o judecată

¹ Până într-atât, încât în unele limbi «propoziția» este un monstru format dintr-un singur cuvânt, în care se exprimă tot ce se dorește a fi spus prin prefixe și sufixe clasificatoare așezate într-o ordine presă.

sau un gând, ei stau la masa lor de scris plină de cărți, reflectând la propria gândire și scris. Astfel «gândul» le pare a fi scopul vorbirii. Întrucât obișnuiesc a sta singuri ei uită faptul ascultării ce însoțește vorbirea, și răspunsul care urmează întrebării; ei nu observă că dincolo de «eu» există și «tu». Când spun «limbă» ei au în vedere discursul, conferința sau tratatul. Felul în care ei înțeleg apariția limbii e monologic și, de-accea, fals.

Întrebarea pusă corect nu este: cum s-a născut vorbirea în cuvinte, ci când? Astfel, curând se clarifică totul. Scopul vorbirii prin propoziții, de obicei înțeles greșit sau chiar ignorat, se lămurește dacă luăm în seamă epoca în care începe a se vorbi astfel, adică fluent. El apare clar ca lumina zilei în forma alcătuirii propozițiilor. Vorbirea nu are loc monologic, ci prin dialog, iar șirurile de propoziții nu se succed ca discurs, ci presupun participarea mai multor oameni sub forma convorbirii. Scopul nu este înțelegerea bazată pe reflectare, ci acordul reciproc prin întrebare și răspuns. Care sunt deci formele originare ale vorbirii? Ele nu sunt judecata sau enunțul, ci porunca, exprimarea supunerii, constatarea, întrebarea, afirmația, negarea. Sunt propoziții care se adresează mereu altcuiva, inițial, desigur cu totul lapidare: Fă asta! Gata? Da! Dă-i

drumul! Cuvintele ca denumire a conceptelor¹ apar abia ca urmare a scopului propozițiilor, astfel încât de la bun început bagajul de cuvinte al unui trib de vânători este cu totul diferit de cel al unui sat de crescători de vite sau de cel al unei populații de navigatori locuind pe țărmuri.

La început limba a fost o activitate dificilă² și desigur se vorbea doar strictul necesar. Și astăzi țaranul este tăcut în comparație cu orășeanul care, datorită obișnuinței sale de a vorbi, nu se poate abține, pălăvrăgește din plictiseală și conversează când n-are ce face, fie că are ceva de spus sau nu.

Scopul inițial al vorbirii este realizarea unei fapte în funcție de intenție, timp, loc și mijloace. Conceperea clară, univocă a acesteia este primul pas, iar din dificultățile de a te face înțeles și de a impune celorlalți voința proprie se naște tehnica, gramaticală, tehnica formării propozițiilor și a tipurilor de propoziție, a poruncii corecte, a întrebărilor și a răspunsurilor, tehnica dezvoltării claselor de cuvinte pe baza unor intenții și scopuri

¹ Conceptul este ordonarea lucrurilor, stărilor, a activităților în clase de o generalitate practică. Posesorul de cai nu spune «cal», ci iapă bălană sau mânz negru, vânătorul nu spune «mistreț», ci vier, scroafă sau gligan.

² Și, cu siguranță, adulții au fost cei care au învățat mai întâi să vorbească fluent, după cum și, mult mai târziu, să scrie.

practice, iar nu teoretice. Gândirea teoretică nu participă aproape deloc la apariția vorbirii prin propoziții. Orice vorbire are un caracter practic și pleacă de la «gândirea mâinii».

8

Fapta colectivă o numim acțiune. Vorbirea și acțiunea se presupun reciproc, exact așa ca mâna și unealta anterior. Vorbirea în grup și-a dezvoltat forma gramaticală internă în cadrul realizării acțiunilor, iar deprinderea de a acționa s-a format pe baza metodei de a gândi prin intermediul limbajului. Pentru că a vorbi înseamnă a te împărtăși altora cu ajutorul gândirii. Dacă vorbirea este o faptă, atunci ea este o faptă spirituală având mijloace senzoriale. În curând ea nu va mai avea nevoie de legătura nemijlocită cu fapta corpului. Căci iată noutatea care, acum, începând cu mileniul 5 î.Chr., face epocă: gândirea, spiritul, intelectul sau oricum s-ar numi acel ceva care s-a emancipat prin limbaj de legătura cu mâna ce realizează activitatea, întâmpină acum sufletul și viața ca o putere în sine. Reflecția pur spirituală, «calculul», care apare brusc aici, modificând decisiv totul, este aceea că fapta comună are o eficacitate doar ca unitate, aido-

ma unui uriaș care ar întreprinde ceva. Sau cum se exprima Mephisto ironic în *Faust*:

«Când pot să-mi cumpăr șase armăsari

Puterile din ei nu-s ale mele?

Alerg grozav, parc-aș avea, prin ele

Două duzini de glezne lungi și tari.»¹

Animalul de pradă care e omul dorește să-și mărească superioritatea în mod conștient, mult dincolo de limitele capacității sale corporale. El aduce jertfă voinței sale de a deține o putere cât mai mare, tocmai o trăsătură importantă a vieții sale. Gândirea, calcularea efectului mai mare este ceea ce primează. De dragul acestuia se acceptă a renunța la o parte din libertatea personală. În interior omul rămâne, în fond, independent. Dar nici un pas înapoi nu se poate face în istorie. Timpul și, prin urmare, viața *nu* sunt reversibile. Odată deprins cu activitatea în grup și cu succesele ei, omul e prins tot mai mult în rețeaua acestor legături fatale. Gândirea pragmatică intervine tot mai puternic în viața sufletească. Omul a devenit sclavul gândului său.

Pasul făcut de la utilizarea uneltei personale la acțiunea colectivă marchează o creștere enormă a caracterului artificial al procedeeelor. Activitatea cu materialele artificiale, olăritul, țesutul și împletitul, nu spune încă foarte mult, deși este mult mai ela-

borată spiritual și mult mai creativă decât tot ce a fost înainte. Dar dincolo de nenumăratele procedee despre care nu mai putem ști nimic, se ridică unele de-o forță impresionantă a gândului și care au lăsat urme. Sunt mai ales cele care s-au născut din «ideea de-a construi». Ne sunt cunoscute mine săpate în cremene cu mult înainte de orice cunoaștere a metalelor în Belgia, Anglia, Austria, Sicilia, Portugalia. Vechimea lor urcă, cu siguranță, până în acele vremuri când puțuri și galerii, aeraje și propteale, au fost lucrate cu instrumente făcute din coarne de cerb¹. În era «neoliticului timpuriu» au existat relații strânse între Portugalia, Nord-Vestul Spaniei și Bretania, ocolind Sudul Franței, după cum și între Bretania și Irlanda. Acestea din urmă presupuneau o navigație regulată, deci construirea unor ambarcațiuni puternice de tip necunoscut. Există în Spania construcții megalitice din piatră cioplită având dimensiuni uriașe, cu plăci suspendate în greutate de peste 100.000 kg, care adeseori au trebuit aduse de departe și așezate la locul lor printr-o tehnică necunoscută nouă. Ne dăm noi oare seama câtă reflecție, consfătuire, supraveghere, poruncă sunt necesare pentru astfel de acțiuni – pregătiri de

¹ Reall. d. Vorgeschichte (Bergbau), vol. I.

luni și ani pentru extragerea și transportarea materialului, pentru repartizarea sarcinilor în timp și spațiu, pentru elaborare planului, prelucrarea și coordonarea execuției? Cât de îndelungată anticipare prin gândire solicită navigația oceanică, în comparație cu pregătirea unui cuțit de cremene! Deja «arcul compus» care apare în picturile rupestre spaniole din aceste timpuri, solicită pentru realizarea lui din straturi alternative de tendon, corn și esențe speciale de lemn, un procedeu complicat care se prelungește vreme de 5-7 ani. Iar «inventarea carului» – așa cum spunem cu naivitate – câtă gândire, reasamblare și muncă presupune, începând cu scopul acesteia, drumul, felul «de a călători», alegerea și amenajarea șoselei – elemente la care de obicei nu se gândește nimeni – și până la procurarea și creșterea animalelor de tracțiune și raționamentele privind mărimea și felul sarcinii a cărei asigurare include atât conducerea atelajului cât și păstrarea acestuia.

O lume de creații cu totul diferită se naște din «ideea procreării», respectiv pornind de la creșterea plantelor și a animalelor, activități prin care omul însuși înlocuiește natura creatoare, o imită, o modifică, o îmbunătățește și o violează. De când a început să cultive plantele, în loc să le culeagă, cu

siguranță că el le-a modificat conștient potrivit scopurilor sale. În orice caz descoperirile relevă specii care n-au putut fi atestate în stare sălbatică. Iar cele mai vechi descoperiri de oase animale care demonstrează creșterea animalelor într-o formă oarecare, arată deja urmările unei «domesticiri» care era, cu siguranță, parțial voită și obținută prin selecție artificială.¹ Se lărgeste noțiunea de captură a animalului de pradă: nu numai animalul doborât constituie prada și proprietatea, ci și turma sălbatică ce paște liber², fie că este îngrădită sau nu.³ Ea aparține cuiva, unui trib sau unui grup de vânători, și acesta își apără dreptul de a o folosi. Aducerea în captivitate a animalelor în scopul creșterii lor (care presupune și cultivarea mijloacelor de hrană necesare), este doar una din variatele tipuri de proprietate.

Am arătat că apariția mâinii înarmate a dus la separarea logică a două procedee: confecționarea și utilizarea armei. Tot astfel, din acțiunea condusă prin limbaj rezultă separarea celor două activități: a

¹ Hiltzheimer, *Natürliche Rassengeschichte der Haussäugetiere* (1926).

² Precum astăzi zestrele de sălbăticiuni din pădurile noastre.

³ În secolul 19 triburile de indieni mai urmăreau încă marile turme de bizoni, cum o fac și astăzi acei *gauchos* din Argentina cu turmele de vite care sunt proprietate privată. Parțial, așa a apărut nomadismul din viața sedentară.

gândirii și a mâinii. În cadrul fiecărei acțiuni se poate distinge etapa de proiect și cea de execuție, iar începând de acum performanța gândirii practice este faptul cel mai important. Există munca de conducere și cea de execuție: ele au devenit, pentru toate timpurile ce vor urma, forma tehnică de bază a întregii vieți omenești.¹ Fie că este vorba de vânătoarea unui animal mare sau de construirea unui templu, de o acțiune cu scop războinic sau cu unul agricol, de înființarea unei firme sau a unui stat, de o caravană, o răscoală sau chiar de o crimă, întotdeauna trebuie să existe mai întâi o minte întreprinzătoare, inventivă, care să aibă ideea, să conducă execuția, care poruncește, repartizează sarcinile, pe scurt, care e născută pentru a-i conduce pe ceilalți, cei care n-o pot face.

Dar în epoca acțiunii reglate prin limbaj nu există doar două forme ale tehnicii (care de la un secol la altul se separă tot mai pregnant), ci și două tipuri de oameni, care diferă prin aptitudinile lor pentru una sau alta din acele forme. Există în cadrul fiecărui procedeu o tehnică a conducerii și o alta a execuției, dar este la fel de evident că există cei care sunt înzestrați spre a comanda și cei care se supun, subiecte și obiecte ale procedeeleor politice sau eco-

nomice. Aceasta este forma de bază a vieții umane care, odată cu această transformare, a devenit atât de polimorfă – iar ea nu poate fi înlăturată decât odată cu viața însăși.

Recunoaștem că este împotriva naturii și artificială – dar, de fapt, aceasta este însăși «cultura». Poate că ea este o fatalitate – și în răstimpuri a și fost cu siguranță, crezându-se că poate fi înlăturată artificial – dar, cu toate acestea, rămâne un fapt de neclintit. A guverna, a decide, a conduce, a porunci reprezintă o artă, o tehnică dificilă care, ca oricare alta, presupune aptitudini înnăscute. Numai copiii cred că regele se culcă cu coroana pe cap, iar *suboamenii* metropolelor – marxistii, și literații – cred ceva asemănător despre cei care conduc economia. A întreprinde ceva reprezintă o muncă ce face la rândul ei posibilă munca manuală. Tot așa invenția, născocirea, calculul, executarea unor procedee noi, constituie o activitate creativă a unor minți înzestrate, urmată în mod necesar de activitatea executivă a celor necreativi. Aici se situează distincția, cam demodată, dintre geniu și talent. Geniul este – literal vorbind¹ – forța creativă, scânteia sfântă din viața individului, care, în șirul ge-

¹ *Untergang des Abendlandes*, vol. II, cap. V, § 2,4.

¹ Vine de la latinescul *genius*, forța creativă masculină.

nerațiilor, apare și se stinge enigmatic, aprinzându-se subit o epocă mai târziu. Talentul constituie aptitudinea pentru sarcinile concrete, și care prin tradiție, învățare, exercițiu, dresaj poate dobândi o puternică eficacitate. Talentul presupune geniu pentru a putea fi aplicat, iar nu invers.

Există, în sfârșit, o diferență naturală între oame-nii născuți pentru a domina și cei născuți pentru a servi, între conducători și conduși ai vieții. Ea există ca atare, iar în vremurile sănătoase și cu populații sănătoase oricine o recunoaște spontan ca fapt, deși în secolele de decadentă cei mai mulți se străduiesc să o conteste sau să o negligeze. Dar tocmai sus-ținerea permanentă a «egalității naturale a tuturor» dovedește că aici se urmărește refutarea acestui adevăr.

9

Acțiunea reglată prin limbaj e corelată cu o pierdere masivă a libertății – vechea libertate a animalului de pradă – atât pentru conducători cât și pentru cei conduși. Ambele categorii devin atât din punct de vedere spiritual și sufletesc, cât și în ceea ce privește corpul și viața lor întreagă, membri ai unei unități mai largi. Iată ceea ce numim organi-zare. Ea este o restrângere a vieții în cadrul unor

forme fixe, acel a-fi-în-formă pentru acțiuni de orice tip. Odată cu fapta colectivă are loc pasul hotărâtor de la existența organică la cea organizată, de la viața în grupuri naturale la aceea în grupuri întemeiate artificial, de la haită la popor, trib, breaslă și stat.

Din luptele dintre indivizi specifice animalelor de pradă s-a dezvoltat războiul – o acțiune a unui trib împotriva altuia, cu conducători și supuși, cu marșuri organizate, atacuri și bătălii. Odată cu distrugerea învinsului se naște legea, impusă apoi ace-stuia. Dreptul uman este întotdeauna dreptul celui mai puternic, căruia cel slab trebuie să i se supună¹, iar acest drept, în contextul relațiilor dintre triburi și gândit în perspectivă, este «pacea». O astfel de pace există și în interiorul tribului, pentru ca acesta să-și mențină disponibile forțele necesare unor obiective exterioare: statul înseamnă ordinea internă a unui popor în scopuri externe. Statul este, ca formă și ca posibilitate, ceea ce este istoria unui popor ca rea-litate.² Istoria însă este istoria războiului, atât în tre-cut cât și astăzi. Politica este – ca luptă cu arme mai spirituale – doar surogatul efemer al războiului. Inițial, mulțimea bărbaților dintr-un popor reprezen-

¹ *Untergang des Abendlandes*, Vol. II, Cap. I, § 15; Cap. IV § 6.

² *Ibid.*

ta armata acestuia. Specificul animalului de pradă liber a trecut, în ceea ce privește aspectele sale esențiale, de la individ la poporul organizat – acest animal cu un singur suflet și nenumărate mâini.¹ Tehnica de a guverna, aceea a războiului și cea diplomatică au o aceeași origine precum și – în toate epocile – o strânsă înrudire interioară.

Există popoare a căror rasă puternică a păstrat specificul animalului de pradă, popoare de stăpâni, și de tâlhari, popoare de jefuitori care îndrăgesc lupta împotriva omului și care lasă pe seama celorlalți lupta de tip economic împotriva naturii pentru a o exploata și supune. Odată cu navigația apare pirateria, cu nomadismul atacul asupra căilor comerciale, cu țărâtimea transformarea acesteia în iobagi de către o nobilime războinică.

Pentru că simultan cu organizarea necesară acțiunilor se separă și latura politică a vieții de cea economică, orientarea spre putere sau spre a fi pradă. Există nu numai diviziunea în cadrul popoarelor, în funcție de activități, care să includă războinici, meșteșugari, căpetenii și țărani, ci și organizarea unor triburi întregi în scopul unei singure activități economice. Deja pe-atunci trebuie să

¹ Și cu un singur creier, nu cu mai multe.

fi existat triburi formate din vânători, crescători de animale, agricultori, sate de mineri, de olari și pescari, organizații politice ale navigatorilor și ale negustorilor. Ba mai mult, există popoare de cuceritori care nu desfășoară o activitate economică. Cu cât e mai dură lupta pentru putere și pradă, cu atât sunt mai numeroase și mai severe constrângerile individului prin lege și forță.

În triburile specifice acestor începuturi viața individuală însemna puțin sau chiar nimic. Trebuie să ne fie limpede – și saga islandeză ne oferă o imagine clară în această privință – că în cursul oricărei expediții navale peste ocean, la destinație sosesc numai o parte din ambarcațiuni, că la fiecare construcție monumentală mor o bună parte dintre muncitori, că în perioada de secetă triburi întregi mor de foame – important este să rămână în viață doar atâtia cât să reprezinte sufletul întregului. Numărul se reface rapid. Căci nu dispariția unor indivizi sau chiar a mai multora reprezintă declinul, ci abia disoluția organizației, a lui «noi».

Or, în această dependență reciprocă rezidă tocmai răzbumarea tăcută și profundă a naturii față de ființa care i-a smuls privilegiul creației. Acest mic creator ce se opune naturii, acest revoluționar al universului vieții, a devenit sclavul creației sale/

Cultura – totalitatea formelor de viață ce au un caracter artificial și personal, forme produse de către om – devine o cușcă cu gratii mult prea strâmte pentru acest suflet nestăpânit. Animalul de pradă care a domesticit alte animale, spre a le exploata pentru sine, a căzut în propria-i capcană. Simbolul major al acestei realități este însăși casa omului.

Și deopotrivă creșterea numerică a omenirii în cadrul căreia individul, neînsemnat, se pierde. Căci înmulțirea populației constituie unul dintre succesele cu urmările cele mai importante ale spiritului întreprinzător al omului. Acolo unde odinioară cutreiera o haită formată din câteva sute de capete, se află așezat ulterior un popor de zeci de mii¹ de oameni. Nu mai există prea multe spații în care omul să nu fie prezent. Popor se-nvecinează cu popor și simplul fapt al hotarului, limita propriei puteri, incită străvechile instincte de ură, de a ataca și de a distruge. Limita fiecărei specii, inclusiv cea spirituală, este dușmanul de moarte al voinței de putere.

Nu este adevărat că tehnica umană economisește munca. Esenței tehnicii umane, aflate într-o continuă schimbare, și având un caracter personal, îi

¹ Iar astăzi sunt înghesuite milioane.

aparține – spre deosebire de tehnica speciei la animale – faptul că fiecare invenție conține posibilitatea și necesitatea unor noi invenții, că fiecare dorință împlinită trezește altele mii, că fiecare triumf asupra naturii incită la altele și mai mari. Sufletul acestui animal de pradă este nesățios, iar voința sa veșnic neîmpăcată: iată blestemul care apasă asupra acestui tip de viață, dar și măreția care-i însoțește destinul. Liniștea, fericirea, plăcerea sunt necunoscute tocmai exemplarelor celor mai reușite. Și nici un inventator n-a prevăzut vreodată corect rezultatul practic al faptei sale. Cu cât munca de conducere este mai fecundă, cu atât este mai mare numărul necesar al mâinilor care să execute. De aceea, captivii triburilor dușmane, în loc să fie uciși, încep a fi exploatați din perspectiva forței lor fizice. Acesta este începutul sclaviei, care trebuie să fie la fel de veche ca și sclavia animalelor domestice.

Aceste popoare și triburi, se înmulțesc oarecum într-o manieră inversă. Nu crește numărul «minților», ci acela al mâinilor. Grupul celor cu capacități de conducere rămâne restrâns. El reprezintă haita veritabilelor animale de pradă, haita celor înzestrați ce dispun într-un fel sau altul de turma tot mai mare a celorlalți.

Însă chiar și această stăpânire a celor puțini este foarte îndepărtată de vechea libertate. Acest fapt reiese chiar din vorba celebră a lui Frederic cel Mare: «Eu sunt cel dintâi servitor al statului meu». De aici năzuința adâncă, disperată, a omenilor de excepție, de a rămâne liberi în interioritatea lor. Aici, și de-abia aici, începe individualismul ca termen contradictoriu față de psihologia maselor. Este ultima răbufnire a sufletului animalului de pradă împotriva constrângerii culturale, ultima încercare de a se sustrage nivelării sufletești și spirituale indusă și reprezentată de faptul numărului mare. De-accea tipul de viață al cuceritorului, al aventurierului, al sihastrului, ba chiar și al unui anume gen de criminali sau boemi. Aceștia doresc a se sustrage efectului numărului absorbant prin situarea deasupra lui, prin evadarea din limitele sale, și prin dispreț. Ideea de personalitate, cu un început obscur, reprezintă un protest împotriva omului care formează masa. Tensiunea dintre cei doi crește culminând cu un tragic sfârșit.

Ura, sentimentul propriu-zis al rasei la animalele de pradă, presupune aprecierea adversarului. Există aici implicit o anumită recunoaștere a egalității calității sufletești a celuiilalt. Ființele inferioare sunt disprețuite, iar cele care se cred inferioare, sunt

invidioase. Toate basmele timpurii, miturile despre zei și epopeile eroice sunt pline de astfel de motive. Vulturul îl urăște doar pe semenul lui. Nu invidiază pe nimeni, disprețuiește pe mulți, pe toți. Disprețul privește în jos din înalt, invidia trage cu ochiul de jos în sus – acestea sunt sentimentele universale ale omenirii organizate în state și clase, ale cărei exemplare pașnice scutură neputincios zăbrelele cuștii care le închide împreună. Nimic nu poate elibera de acest fapt și de urmările sale. Așa a fost, așa va fi – sau nu va mai fi nimic. Are sens doar să ții seama de el sau să-l disprețuiești. A-l schimba este imposibil. Destinul omului curge și trebuie să se împlinească.

SFÂRȘITUL: ASCENSIUNEA ȘI DECLINUL CULTURII MAȘINILOR

10

«Cultura» mâinii înarmate a avut o lungă durată de supraviețuire, cuprinzând întreaga specie umană. «Culturile întemeiate pe vorbire și acțiune» – există deja mai multe, care pot fi diferențiate în mod clar – izvorâte din contradicțiile sufletești incipiente dintre personalitate și masă, culturi care exprimă «spiritul» însetat de putere și viața violată de aceasta, reușesc să cuprindă doar o parte a lumii umane, fiind astăzi, după câteva milenii, de mult apuse și descompuse. Ceea ce numim «popoare ale naturii» și «primitivi» sunt doar resturile materialului viu, ruinele fostelor forme însuflețite, zgura din care s-a stins văpaia devenirii și a trecerii.

Din acest sol cresc, începând cu 3000 î.Chr., în anumite regiuni, marile culturi¹, culturi în sensul cel mai riguros și mai profund al termenului, fiecare

acoperind deocamdată doar un spațiu foarte mic al suprafeței pământești și pentru o durată abia de un mileniu. Este ritmul ultimelor catastrofe. Fiecare deceniu înseamnă ceva, fiecare an, aproape, are un «chip». Este istoria lumii în sensul cel mai propriu și mai exact. Acest nou tip de viață plină de pasiune și-a inventat ca simbol și «lume» a sa orașul – față de satul etapei anterioare –, orașul de piatră ca o carcasă a unei vieți complet artificiale, separată de pământul matern, și cu totul opusă naturii, orașul gândirii fără rădăcini, care atrage către sine efluviiile vieții rurale spre a le mistui.¹

Acolo ia naștere «societatea»² cu ierarhia ei de castă – nobili, preoți, cetățeni – vizavi de «țărâ-nimea incultă», ca o stratificare artificială a vieții – cea naturală cunoaște doar indivizi puternici și indivizi slabi, deștepți și proști –, ca sediu al unei dezvoltări culturale complet spiritualizate. Acolo domnesc «luxul» și «bogația». Acestea sunt noțiuni care, datorită invidiei, sunt greșit înțelese de către cei excluși de la realitățile respective. Dar luxul este însăși cultura în forma ei cea mai autentică. Să ne gândim la Atena lui Perikles, Bagdadul lui Harun al Rașid și la epoca Rokoko. Această cultură citadină

¹ *Unterg. d. Abendl.*, vol. I, cap. II, §. 6.

¹ *Unterg. d. Abendl.*, vol. II, cap. II.: Die Seele der Stadt.

² *Unterg. d. Abendl.*, vol. II, cap. IV, § 1 și 4.

este în întregime lux în toate straturile și meseriile proprii, – el fiind cu atât mai fastuos și mai bine definit, cu cât sunt mai târzii epocile istorice – și este cu totul artificială fie că este vorba de arta diplomației, aceea de a-ți trăi viața, de arta împodobirii, a scrisului și a gândirii sau de arta vieții economice. Fără bogăția economică, adunată în câteva mâini, nu se poate imagina nici «bogăția» artelor plastice, a spiritului, și a manierelor elegante, fără a mai vorbi de luxul unei concepții despre lume, al gândirii teoretice în locul celei practice. Sărăcirea economică atrage imediat după sine și pe cea spirituală și artistică.

Procedeele tehnice care se maturizează în cadrul grupului acestor culturi sunt, în acest sens, de asemenea, un lux spiritual, fructe târzii, dulci, ușor vulnerabile, ale unei artificializări și spiritualizări tot mai mari. Ele încep odată cu construirea piramelor mortuare din Egipt și a templelor-tur-nuri din Summer care apar în mileniul trei î.Chr. departe în Sud și care semnifică efectiv izbânda asupra masei de piatră, continuându-se cu realizările culturilor chineză, indiană, antică, mexicană și arabă, până la cele ale culturii faustice din mileniul doi d.Chr. în Nordul îndepărtat, care

reprezintă izbânda asupra problemelor dificile ale gândiri eminentamente tehnice.

Căci aceste culturi se dezvoltă independent una de cealaltă și într-o succesiune care merge de la Sud spre Nord. Poate cultura faustică vest-europeană nu este ultima, însă cu siguranță ea este cea mai măreată și mai plină de pasiune dintre toate, iar prin contradicția ei interioară dintre o spiritualitate complexă și o profundă sfâșiere sufletească este și cea mai tragică. Este însă posibil ca în mileniul următor să mai apară un succesor mai firav, undeva în câmpia dintre Vistula și Amur, însă aici lupta dintre natură și om, care prin existența lui istorică s-a ridicat împotriva ei, a fost practic încheiată.

Peisajul nordic a modelat semințiile din spațiul său prin condițiile dure de viață, prin frig, prin nevoile permanente, creând rase puternice cu un spirit extrem de ascuțit, cu o văpaie rece a pasiunii nestăvilite în luptă, cu îndrăzneală și spirit de aventură – ceea ce eu am numit patosul celei de-a treia dimensiuni.¹ E rândul lor acum în istorie să se afirme ca veritabile animale de pradă a căror forță sufletească se luptă cu imposibilul, respectiv cu înlăturarea supremației gândirii, a vieții organizate

¹ *Unterg. d. Abendl.*, vol. I, cap. III, § 2 în continuare, cap. V, § 3.

și artificiale, asupra sângelui, spre a le transforma într-un instrument, de-a face din destinul personalității libere sensul însuși al vieții. O voință de putere care desfide toate hotarele timpului și spațiului, care are ca țel nelimitatul, infinitul, își supune continente întregi, cuprinzând până la urmă tot globul pământesc prin formele ei de circulație a mărfurilor și sisteme de știri, transformându-l astfel prin forța energiei sale practice cât și prin procedeele sale tehnice coplesitoare.

La începutul fiecărei culturi majore se formează cele două caste primordiale, nobilimea și preoțimea, ca elemente prime ale «societății» situate deasupra vieții țărănești specifice câmpiei.¹ Ele sunt expresia ideilor, și anume a unor idei care se exclud reciproc. Nobilul, războinicul, aventurierul trăiesc în lumea faptelor, preotul, învățatul, filozoful în lumea adevărilor. Primii suportă sau sunt ei înșiși un destin. Ultimii gândesc în structuri cauzale. Aceia vor să-și pună spiritul în slujba unei vieți puternice, aceștia, în schimb, viața în slujba spiritului. Contradicția nu a dobândit nicăieri forme atât de ireconciliabile precum în cultura faustică, în care sângele fierbinte al animalelor de pradă se răzvrătește pentru ultima oară împotriva tiraniei

¹Unterg. d. Abendl., vol. II, cap. IV, § 2.

gândirii pure. Începând cu lupta dintre ideea imperială și aceea a papalității din secolele 12 și 13 și până la lupta dintre autoritatea unei tradiții nobiliare a rasei – regat, nobilime, armată – și teoriile unui raționalism plebeu – liberalismul și socialismul –, de la revoluția franceză și până la cea germană, mereu s-a căutat decizia.

11

Această diferențiere se manifestă în toată măreția ei în cursul evoluției culturii faustice, între vikingii ca popor istoric și vikingii spiritului. Cei dintâi, mânați de un impuls impetuos spre depărtări nefârșite ajung din Nordul extrem, în 796 în Spania, în 859 în interiorul Rusiei, în 861 în Islanda și simultan în Maroc, iar de-acolo în Provence și în apropierea Romei, în 865 la Kiev (Kaenugard), la Marea Neagră și în Bizanț, în 880 la Marea Caspică și în 909 în Persia. Ei au colonizat în jurul anului 900 Normandia și Islanda, pe la 980 Groelanda, descoperind în jurul anului 1000 America de Nord. În 1029 îi găsim, venind dinspre Normandia, în Italia de Jos și Sicilia, în 1034, dinspre Bizanț, în Grecia și Asia Mică, în 1066 ei cuceresc Anglia urcând din Normandia¹.

¹K. Th. Strasser, *Wikingen und Normannen* (1928).

Cu aceeași îndrăzneală și aceeași sete de putere și pradă spirituală călugării nordici din secolele 13 și 14 pătrund în lumea problemelor tehnico-fizice. Nu constatăm aici nimic din curiozitatea leneșă, străină de fapte, a învățaților din antichitate sau a celor chinezi, indieni, și arabi. Nu întâlnim nici o speculație menită a construi doar o «teorie» sau o imagine a ceea ce nu poate fi cunoscut. Orice teorie științifică este, de fapt, un mit al intelectului în ceea ce privește forțele naturii, și fiecare este în întregime dependentă de religia corespondentă.¹ Aici însă, și doar aici, teoria este de la bun început o *ipoteză de lucru*.² O ipoteză de lucru nu trebuie să fie «corectă», ea trebuie doar să poată fi aplicată practic. Ea nu urmărește să dezvăluie secretele lumii ce ne înconjoară, ci să le pună în slujba anumitor scopuri. De aceea apare cerința metodei matematice impusă de englezii Grosseteste (n. 1175) și Roger Bacon (n. pe la 1210), a germanilor Albertus Magnus (n. 1193) și Witelo (n. 1220). De aceea experimentul, *scientia experimentalis*, a lui Bacon, interogarea naturii prin tortură cu ajutorul pâghiiilor și a altor dispozitive.³ *Experimentum enim*

¹ În continuare vezi *Untergang des Abendlandes*, vol. I, cap. VI.

² Ibid., vol. II, cap III, § 19.

³ Ibid., vol. II, cap. V, § 6.

solum certificat, după cum scria Albertus Magnus. Este șiretenia războinică a animalelor de pradă din domeniul spiritului. Ei credeau că vor să-l «descopere pe Dumnezeu», dorind, în fapt, să izoleze, să înțeleagă și să utilizeze forțele anorganice ale naturii, energia nevăzută din tot ceea ce se întâmplă. Știința faustică a naturii, și doar aceasta, este dinamică, față de cea statică a grecilor și de alchimia arabilor.¹ Nu substanțele sunt importante, ci forțele. Masa însăși este o funcție a energiei. Grosseteste dezvoltă o teorie a spațiului ca funcție a luminii, Petrus Peregrinus o teorie a magnetismului. Într-un manuscris din 1322 este anticipată teoria coperniciană a mișcării pământului în jurul soarelui, după care, 50 de ani mai târziu, Nikolaus von Oresme argumentează această teorie în «De coelo et mundo», mai clar și mai profund decât însuși Copernic, iar în «De differentia qualitatum» tot el, anticipează legile căderii ale lui Galilei și geometria coordonatelor a lui Descartes. Dumnezeu nu mai este văzut ca un stăpân care, de pe tronul său, guvernează lumea, ci ca o forță infinită ce cu greu mai poate fi gândită ca fiind personală și care este prezentă pretutindeni în lume. Stranie liturghie

¹ Ibid., vol. I, cap. VI, § 12.

a fost această cercetare experimentală a cucernicilor călugări! Și, așa după cum spunea un vechi mistic german: «Slujindu-l pe Dumnezeu, Dumnezeu te slujește».

Lumea se săturase de se folosi doar de plante, animale și sclavi, să jefuiască natura de bogățiile ei – de metale, pietre, lemn, substanță fibroasă, de apa din canale și fântâni, – să-i învingă rezistențele prin navigație, șosele, poduri, tunele și diguri. Ea nu mai trebuia prădată de bogățiile ei, ci pusă la jug cu forțele ei proprii, pusă să presteze muncă de sclav pentru a multiplica forța omului. Această idee monstruoasă, atât de străină celorlalte culturi, este la fel de veche ca și cultura faustică. Începând chiar cu secolul 10 întâlnim construcții tehnice de un tip cu totul nou. Deja Roger Bacon și Albertus Magnus s-au gândit la mașinile cu aburi, la vapoarele cu aburi și la avioane. Și mulți alții, în chiliile lor din mănăstiri, reflectau la ideea unui *perpetuum mobile*.¹

Această idee nu ne-a mai părăsit. Ar fi fost izbândă definitivă asupra lui Dumnezeu sau a naturii – *deus sive natura*: o mică lume autocreată care se mișcă prin forțe proprii aidoma celei mari

¹ *Untergang des Abendlandes*, vol. II, cap. V: Mașina. – *Epistola de Magnete* a lui Petrus Peregrinus din 1269.

fără să asculte decât de degetul omului. A construi tu însuși o lume, a fi tu însuși Dumnezeu – iată visul faustic al inventatorului, vis de la care pornesc toate acele proiecte legate de mașini, ce încercau să se apropie cât mai mult cu puțință de țelul intangibil al unui *perpetuum mobile*. Conceptul de captură a animalului de pradă este gândit până la ultimele sale consecințe. Nu doar un element sau altul – ca focul furat de Prometeu –, ci lumea însăși, împreună cu secretul forței ei, e târâtă ca o pradă în interiorul edificiului acestei culturi. Acela ce n-a fost el însuși posedat de această voință de putere absolută asupra naturii trebuia să vadă în ea un fapt diabolic, iar mașina a fost pretutindeni percepută și temută ca o invenție a diavolului. Cu Roger Bacon începe lungul șir al celor care au pierit ca vrăjitori și eretici.

Dar istoria tehnicii occidentale a mers mai departe. În jurul anului 1500 începe cu Vasco da Gama și Columb o nouă serie de expediții vikinge. Noi imperii sunt create sau cucerite în Indiile de Vest și Est și un fluviu de oameni de sorginte nordică¹ se revarsă în America, unde cândva navi-

¹ Pentru că și cei ce au migrat dincolo din Spania, Portugalia și Franța au fost desigur, în mare parte, urmașii cuceritorilor din vremea migrației popoarelor. Cei care au rămas au fost semnițele ce au rezistat deja celtilor, romanilor și sarazinilor.

gatorii islandezi acostaseră în zadar. Simultan, și într-o manieră impresionantă, se continuă expedițiile vikingilor spiritului. Se inventează praful de pușcă și tiparul. De la Copernic și Galilei încoace, se succed nenumărate procedee tehnice care toate aveau drept scop izolarea forței anorganice din mediul înconjurător, spre a o pune să lucreze în locul animalelor și a oamenilor.

Odată cu dezvoltarea orașelor, tehnica devine o realitate a cetății. Urmașul acelor călugări goți a fost inventatorul cu o cultură laică, preotul savant al mașinii. În sfârșit, odată cu raționalismul, «credința în tehnică» devine aproape o religie materialistă: tehnica este veșnică și nepieritoare ca Dumnezeu-Tatăl; ea mântuie omenirea precum Fiul; și ne luminează ca Sfântul Duh. Iar adoratorul ei este filistinul progresului epocii moderne de la Lametrie și până la Lenin.

În realitate pasiunea inventatorului n-are absolut nimic de-a face cu urmările ei. Ea este instinctul său vital, șansa și suferința lui proprie. El vrea să-și savureze triumful asupra problemelor dificile, bogăția și faima pe care i le conferă succesul. Faptul că invenția lui este utilă sau funestă, benefică ori distructivă, nu-l atinge, chiar dacă vreun om ar fi capabil să știe aceasta de la început. Însă efectul

unei «cuceriri tehnice a omenirii» nu-l poate prevedea nimeni, ca să nu mai spunem că «omenirea» n-a inventat niciodată nimic. Descoperirile în domeniul chimiei, cum ar fi sinteza indigoului și, peste scurt timp probabil, cea a cauciucului sintetic, distrug condițiile de viață ale unor țări întregi, transferul energiei electrice și descătușarea forțelor apei au secătuit vechile teritorii carbonifere ale Europei împreună cu întreaga lor populație. Au fost în stare vreodată astfel de reflecții să aducă un inventator până într-acolo încât să-și distrugă opera? Cei care cred așa ceva nu cunosc îndeajuns firea de animal de pradă a omului. Toate marile descoperiri și acțiuni își au originea în bucuria de a izbândi a oamenilor puternici. Ele sunt o expresie a personalității lor, iar nu a gândirii utilitare a maselor care privesc neputincioase, trebuind să accepte consecințele, oricare ar fi ele.

Iar aceste consecințe sunt teribile. Mica comunitate a conducătorilor înnașcuți, a oamenilor de acțiune și a inventatorilor, constrânge natura să presteze o muncă ce se măsoară în milioane și miliarde de cai putere – și față de care cuantumul forței fizice umane nu mai înseamnă nimic. Secretele naturii sunt înțelese tot atât de puțin ca altădată dar se cunoaște ipoteza de lucru, o ipoteză

care nu este «adevărată», ci doar conformă unui scop oarecare, și cu ajutorul căreia ea este silită să urmeze ordinul dat de om, să asculte de cea mai ușoră apăsare pe un buton sau a unei manete. Ritmul invențiilor crește fantastic și totuși, trebuie spus mereu, munca umană nu este cu nimic economisită. Numărul mâinilor necesare crește odată cu numărul mașinilor, pentru că luxul tehnic amplifică¹ orice alt tip de lux și pentru că viața artificială devine tot mai artificială.

De la inventarea mașinii încoace – cea mai vicleană dintre toate armele îndreptate împotriva naturii, posibile în general –, întreprinzătorii și inventatorii au utilizat numărul mâinilor de lucru de care aveau nevoie, în esență, pentru producerea acesteia. Munca mașinii se bazează pe forța anorganică, pe energia aburului sau a gazelor, a electricității și a căldurii, eliberate de – sau prin – cărbune, petrol sau apă. Dar prin aceasta tensiunea sufletească dintre conducători și conduși a crescut în mod periculos. Oamenii nu se mai înțeleg între ei. Acțiunile cele mai timpurii din mileniiile precreștine solicitau colaborarea inteligentă a tuturor celor care știau și intuiau despre ce era vorba.

¹ A se compara viața muncitorilor la 1700 și 1900 și nivelul de trai al muncitorilor de la oraș în general, cu cea a țăranilor.

Exista astfel un fel de camaraderie, așa cum o întâlnim astăzi la o vânătoare cu hăitași sau în sport. Or, de așa ceva nu mai poate fi vorba deja din perioada construcțiilor monumentale ale vechiului Egipt și Babilon. Un muncitor oarecare nu înțelegea nici țelul și nici sensul întregului procedeu. Acestea îi erau indiferente, poate chiar nesuferite. «Munca» era un blestem așa cum o prezintă mitul paradisiului de la începutul Bibliei. Acum însă, începând cu secolul 18, nenumărate «mâini» lucrează la obiecte despre al căror rol propriu zis, atât în viață în general cât și în cea proprie, nu mai știu nimic, și la a căror reușită acești oameni nu participă sufletește deloc. O pustiire sufletească, o monotonie lipsită de perspective, fără suișuri și coborâșuri, trezind amărăciune, își întinde tentaculele împotriva existenței celor dotați, a celor care s-au născut creativi. Nu mai se vrea observat, nu se mai înțelege, că munca de conducere este munca cea mai dură, că propria viață depinde de reușita ei. Se bănuie doar că această muncă te face fericit, că înaripează și îmbogățește sufletul, fiind de-aceea detestată.

12

În fapt însă, nici gândirea și nici activitatea executivă nu pot schimba ceva din soarta tehnicii

mașinilor, care s-a dezvoltat dintr-o necesitate sufletească interioară și care se apropie acum de împlinire, de sfârșit. Noi, astăzi, ne aflăm pe culme, acolo unde începe actul cinci. Se iau ultimele decizii. Tragedia e la final.

Orice mare cultură este o tragedie; istoria omului este tragică în totalitatea ei. Însă păcatul și prăbușirea omului faustic sunt mai mari decât tot ceea ce au putut vedea vreodată Eschil și Shakespeare. Creația se ridică împotriva creatorului: așa după cum odinioară microcosmosul om s-a răzvrătit împotriva naturii, așa se revoltă acum microcosmosul mașină împotriva omului nordic. Stăpânul lumii devine sclavul mașinii. Ea îl constrânge, ne constrânge – și anume pe toți, fără excepție, indiferent dacă știm și vrem acest lucru sau nu – în direcția ei de evoluție. Învingătorul căzut este târât spre moarte de atelajul ce nu mai poate fi controlat.

La începutul secolului 20, «lumea» de pe această mică planetă arăta astfel: un grup de națiuni cu sânge nordic sub conducerea englezilor, germanilor, francezilor și iancheilor stăpânește situația. Forța lor politică se sprijină pe bogăția lor și bogăția lor constă în puterea lor industrială. Aceasta se sprijină însă pe existența cărbunelui. Poziția terenurilor car-

bonifere în exploatare asigură popoarelor germanice, mai ales, monopolul și conduce la o creștere a populației fără egal în întreaga istorie. Pe spinarea cărbunelui și în punctele nodale ale căilor de circulație care radiază dinspre acesta se aglomerează o masă de oameni de proporții uriașe pe care o produce tehnica mașinilor și care lucrează în folosul acesteia, trăind de pe urma ei. Celelalte popoare sunt menținute în rolul de producători ai materiei prime, sau de cumpărători, fie sub formă de colonii ori ca state aparent independente. Această diviziune este asigurată cu ajutorul armatelor și a flotelor a căror întreținere presupune bogăția țărilor industrializate, și care, datorită tehnicizării lor, au devenit ele însele mașini ce «lucrează» la o simplă apăsare de buton. Din nou se arată profunda înrudire, putem spune chiar identitate, dintre politică, război și economie. Nivelul puterii militare este dependent de nivelul industriei. Țările sărace industrial sunt sărace și în general, deci nu pot susține o armată și un război, prin urmare sunt neputincioase politic, iar muncitorii de acolo, fie ei conducători sau conduși, sunt obiecte ale politicii economice a adversarilor lor.

În raport cu masa mâinilor executante, pe care doar «invidioasa privire a celor mici» o vede, va-

loarea tot mai mare a muncii de conducere realizată de minți mai puțin creative, valoarea întreprinzătorilor, organizatorilor, inginerilor nu mai este înțeleasă și apreciată¹ decât cel mult în pragmatica Americă, și cel mai puțin în Germania «poetilor și a gânditorilor». Propoziția stupidă: «Orice roată se oprește, atunci când brațul tău dorește», încetosează mintea palavragiilor și a scriitorilor. Așa ceva poate să facă și un țap care atinge din greșeală acel mecanism. Dar a inventa aceste roți și a le pune în mișcare pentru ca «brațul puternic» să se poată hrăni, e ceea ce reușesc doar câțiva, născuți pentru aceasta.

Acești indivizi neînțeleși și detestați – haita personalităților puternice – au o altă psihologie. Ei cunosc încă sentimentul triumfului unui animal de pradă care ține în gheare victima ce se zbate, sentimentul trăit de Columb când la orizont a apărut pământul, ori sentimentul lui Moltke la Sedan atunci când, după-amiaza, a observat de pe înălțimile din Frenois cum cercul artileriei sale se închidea la Illy, desăvârșind astfel victoria. Asemenea momente, culmea a ceea ce poate trăi un om, sunt cele în care un mare vapor părăsește cala

¹ *Untergang des Abendlandes*, vol. II, cap. V, § 7.

sub ochii celui care l-a construit, când o mașină nou inventată începe să lucreze ireproșabil, sau când primul dirijabil s-a ridicat de la sol.

Dar faptul că gândirea umană descătușată nu-și mai poate înțelege propriile consecințe face parte din tragismul acestui timp. Tehnica a devenit esoterică asemenea matematicilor superioare de care se folosește, ori teoriei fizicii care, în cursul analizei abstracte a fenomenelor, a pătruns până la formele pure ultime ale cunoașterii umane, fără a remarca acest lucru.¹ Mecanizarea lumii a intrat într-un stadiu de supraîncordare periculoasă. Imaginea pământului, cu plantele, animalele și oamenii lui, s-a modificat. În câteva decenii au dispărut cele mai multe păduri mari fiind transformate în hârtie și generând astfel modificări ale climei care amenință agricultura unor întregi populații; nenumărate specii de animale, precum bizonii, sunt exterminate total sau parțial, rase întregi de oameni, cum ar fi indienii din America de Nord și australienii, au ajuns în pragul dispariției.

Tot ce este organic cade jertfă organizării care se extinde. O lume artificială pătrunde și otrăvește lumea naturală. Civilizația însăși a devenit o mașină,

¹ *Untergang des Abendlandes*, vol. I, cap. VI, § 14-15.

care face sau vrea să facă totul după modelul mașinii. Se gândește doar în cai putere. Nici o cascadă nu mai este privită fără a o transforma în minte în energie electrică. Nici o câmpie pe care paște o turmă nu mai este privită fără gândul valorificării cantității de carne a acesteia, nici o meserie veche și frumoasă, aparținând unei populații primitive, fără dorința de a o înlocui cu un procedeu tehnic modern. Indiferent dacă are vreun sens sau nu, gândirea tehnică dorește realizarea oricărei idei. Luxul mașinii este consecința unei obsesii a gândirii. Mașina este, în ultimă instanță, un simbol ca și idealul ei ascuns, acel *perpetuum mobile* – o necesitate sufletesc-spirituală, dar nicidecum una vitală.

Ea începe să contrazică practica economică pe multiple planuri. Declinul se anunță pretutindeni. Mașina, în final, își anulează destinația, prin numărul și perfecționarea ei. În orașele mari automobilul și-a pierdut eficacitatea datorită masei mari de automobile de acolo, încât mai repede înaintezi mergând pe jos. În Argentina, Java și în alte părți, plugul simplu tras de cai al micilor proprietari se dovedește a fi superior din punct de vedere economic marilor motoare pe care le înlătură din nou. Deja în multe zone tropicale țărânul de culoare, cu maniera lui primitivă de muncă, a devenit un con-

curent periculos pentru plantațiile tehnicizate și moderne ale albilor. Iar muncitorul industrial din vechea Europă și America de Nord începe a se îndoii de munca lui.

E o nebunie să vorbești – așa cum era la modă în secolul 19 – despre epuizarea inevitabilă a rezervelor de cărbune în câteva secole și de urmările ei. Și aceasta era o gândire materialistă. Făcând abstracție de faptul că astăzi deja petrolul și puterea apei sunt utilizate ca rezerve anorganice de energie la o scară tot mai mare, gândirea tehnică ar descoperi și ar exploata foarte curând și alte surse cu totul diferite. Dar nu este vorba deloc de asemenea intervale temporale. Tehnica occidental-americană va cunoaște mult mai devreme sfârșitul. Nici un fel de împrejurare banală, cum ar fi lipsa materiilor prime n-ar putea opri această evoluție impetuoasă. Și, atâta vreme cât ideea activă din interiorul ei rămâne una centrală, ea va ști întotdeauna să-și creeze mijloacele necesare scopurilor sale.

Dar cât timp va ocupa ea această poziție? Pentru a menține la același nivel chiar și numai zestrea actuală de procedee tehnice și instalații, sunt necesare, să spunem, 100.000 de minți eminente, organizatori, inventatori și ingineri. Aceștia trebuie să fie talente puternice, chiar creative, pasionate de

cauza lor și având o constanță de fier, iar costurile mari necesare pregătirii lor să fie susținute ani înregi. Într-adevăr, de 50 de ani încoace, talentele cele mai înzestrate ale tineretului popoarelor albe au arătat o atracție predominantă mai ales pentru această profesie. Copiii se jucau deja cu obiecte tehnice. În straturile și familiile urbane, ale căror fii intră cu precădere aici în discuție, erau prezente bunăstarea, tradiția unor profesii spirituale și a unei culturi rafinate – premisele obișnuite ale formării acestui produs matur și târziu care este gândirea tehnică.

Acest fapt cunoaște de la o vreme o schimbare tot mai clară în toate țările cu o mare și veche industrie. Gândirea faustică începe să ajungă la saturație în ceea ce privește tehnica. O oboseală își face loc, un fel de pacifism în lupta împotriva naturii. Omul se orientează către forme de viață mai simple, mai apropiate de natură; se practică sportul în locul experiențelor tehnice, orașele mari sunt detestate, se tinde către o ieșire din constrângerea activităților lipsite de implicare sufletească, din sclavia mașinii, din atmosfera limpede și rece a organizării tehnice. Mai ales talentele puternice și creative se îndepărtează de problemele și științele practice, îndreptându-se către speculația pură. Apar

din nou ocultismul și spiritismul, filozofia indiană, cugetarea metafizică de coloratură creștină sau păgână care, pe vremea darwinismului, fuseseră disprețuite. Este atmosfera Romei din perioada lui Augustus. Datorită plictisului față de viață se evadează din civilizație spre părți ale globului mai primitive, spre viața de vagabond, spre suicid. Începe fuga conducătorilor înnașcuți din fața mașinii. În curând vor mai fi disponibile doar talentele din eșalonul doi, epigonii unei epoci deosebite. Fiecare mare om de acțiune constată scăderea calităților spirituale ale generației tinere. Dar marea dezvoltare tehnică din secolul 19 a fost posibilă doar datorită creșterii continue a nivelului spiritual. Nu doar diminuarea, chiar și stagnarea este periculoasă, fiind un semn al sfârșitului, indiferent câte mâini bine pregătite sunt gata să muncească.

Dar ce se întâmplă în rest? Tensiunea dintre munca de conducere și cea de execuție a atins nivelul unei catastrofe. Ponderea celei dintâi și valoarea economică a fiecărei personalități autentice în cadrul acesteia au crescut atât de mult, încât celor mai mulți – acelor care privesc de jos – nu le mai sunt vizibile și inteligibile. În sfera celeilalte, a muncii fizice, individul este complet lipsit de importanță. Doar numărul mai are valoare.

Cunoașterea acesti stări imuabile – exacerbată, otrăvită și exploatată financiar de vorbitori și scriitori egoiști – este atât de dezolantă, încât o revoltă împotriva rolului pe care mașina, iar nu proprietarul ei, îl conferă celor mai mulți, are, orice s-ar spune, un caracter umanist. Sub numeroase forme, de la atentat și grevă până la sinucidere, începe acum răzvrătirea mâinilor împotriva propriei sorti, împotriva mașinii, împotriva vieții organizate, în final împotriva a toți și a toate. Organizarea muncii, așa cum rezidă ea în noțiunea de activitate colectivă, și care se bazează pe distincția dintre conducători și conduși, dintre mintea care concepe și mâna care execută, se dizolvă pornind de la baza piramidei. Dar «masa» este doar o negație, și anume, chiar a conceptului de organizare, iar nu ceva viabil ca atare. O armată fără ofițeri este doar o adunătură inutilă și pierdută de oameni¹, o grămadă de moloz și fragmente de fier nu mai este o clădire. Această revoltă de pe întreg pământul, amenință să suprimе posibilitatea muncii tehnico-economice. Conducătorii pot evada, dar cei conduși,

¹ Puterea sovietică nu face decât să încerce de cincisprezece ani încoace să restabilească sub nume noi organizațiile politice, militare și economice, pe care ea însăși le-a distrus anterior.

deveniți inutili, sunt pierduți. Numărul lor înseamnă moartea lor.

Al treilea și cel mai grav simptom al începutului prăbușirii constă în ceea ce aș numi trădarea tehnicii. Este vorba de lucruri pe care fiecare le cunoaște dar care niciodată nu sunt privite în corelație pentru a li se dezvălui sensul funest. Superioritatea enormă a Europei de Vest și a Americii de Nord în cea de-a doua jumătate a secolului trecut în ceea ce privește puterea de orice tip – economică, politică, militară, financiară – se sprijină pe monopolul incontestabil al industriei. Numai datorită rezervelor carbonifere exista în aceste țări nordice o industrie puternică. Restul lumii era o zonă de desfacere, iar politica colonială a acționat întotdeauna în sensul descoperirii de noi zone de desfacere și materii prime, iar nu de producție. Cărbune exista și în alte părți, dar numai inginerul alb ar fi putut să-l descopere. Noi eram singurii posesori, nu ai materiilor prime, ci ai metodelor și ai creierelor școlite pentru aplicarea acestora. Pe aceasta se bazează nivelul de trai frizând luxul al muncitorului alb care, în comparație cu cel de altă culoare¹, deține venituri princiare – o stare de fapt

¹ Eu înțeleg prin «de altă culoare» și locuitorii Rusiei și a unei părți a Europei de Sud și Sud-Est.

trecută de marxism sub tăcere, în detrimentul său. Situația respectivă se răzbună astăzi când, plecând de aici, problema șomajului se pune tot mai pregnant în cadrul dezvoltării economice. Salariul muncitorului alb, astăzi un pericol pentru viața lui, se bazează, ca mărime, exclusiv pe monopolul pe care-l ridicaseră marii industriași în jurul său.¹

La sfârșitul secolului, voința orbită de putere începe să facă greșeli decisive. În loc de a păstra secrete cunoștințele tehnice – cea mai mare comoară pe care-o dețineau popoarele «albe» – ele au fost oferite emfatic, prin viu grai sau prin scris, lumii întregi. Și toți erau mândri de admirația indienilor sau a japonezilor. Începe cunoscuta «dispersie industrială», datorită și considerentului că producția ar trebui adusă mai aproape de cumpărători pentru a obține câștiguri mai mari. În locul exportului exclusiv de produse începe exportul de secrete, procedee, metode, ingineri și organizatori. Chiar și inventatorii emigrează. Socialismul, care i-ar înhăma la jugul său, îi alungă de fapt. Toți «cei de altă culoare» au aflat secretul puterii noastre, l-au înțeles și l-au exploatat. În decurs de 30 de ani japonezii au devenit cunosători de prim rang ai

¹ Deja diferența dintre ceea ce câștigă un argat de la țară și venitul unui muncitor din metalurgie demonstrează aceasta.

tehnicii, demonstrând în războiul împotriva Rusiei o superioritate tehnică din care puteau învăța și maeștrii lor. Astăzi au apărut, sau sunt pretutindeni în formare – în Asia de Est, India, America de Sud, Africa de Sud –, zone industriale care, ca urmare a salariilor mici, reprezintă o concurență devastatoare. Privilegiile de neînlocuit ale popoarelor albe au fost irosite, prăpădite, trădate. Adversarii și-au egalat modelele, ba chiar le-au depășit poate, datorită șireteniei raselor din afara Occidentului și a inteligenței îndelung exersate a civilizațiilor străvechi. Acolo unde există cărbune, petrol și energie hidroelectrică poate fi făurită o nouă armă îndreptată împotriva centrului culturii faustice. Aici începe răzbunarea lumii exploatate împotriva stăpânilor săi. Baza organizării economice a albilor se clatină datorită nenunțării mâinilor ale celor de altă culoare ce lucrează la fel de dibaci și mult mai ieftin. Luxul obișnuit al muncitorului, în comparație cu hamalul, i-a devenit fatal. Munca albă însăși devine inutilă. Masele mari de oameni care trăiesc din exploatarea cărbunelui nordic, instalațiile industriale, capitalul investit, orașe și ținuturi întregi riscă să cadă victime concurenței. Centrul de greutate al producției se deplasează neconținut după ce războiul mondial a dus la ștergerea respectului celor de

altă culoare în fața albului: acesta este motivul ultim al șomajului în țările albilor, șomaj care nu reprezintă o criză, ci începutul unei catastrofe.

Însă pentru cei de altă culoare – rușii sunt aici în continuare incluși – tehnica faustică nu este o necesitate interioară. Numai omul faustic gândește, simte și trăiește în interiorul formei ei. Ea îi este sufletește necesară; nu consecințele ei economice, ci izbânzile ei: *navigare necesse est, vivere non est necesse*. Pentru «cei de altă culoare» ea este doar o armă în lupta împotriva civilizației faustice, o armă ca ramura unui copac din pădure pe care o arunci după ce și-a îndeplinit scopul. Această tehnică a mașinilor se sfârșește odată cu omul faustic și va fi într-o zi sfârșimată și uitată – căile ferate și vapoarele cu aburi la fel ca, odinioară, șoselele romanilor și zidul chinezesc, metropolele noastre cu zgârâie-norii lor la fel ca palatele anticelor Memphis și Babilon. Istoria acestei tehnici se apropie repede de sfârșitul inevitabil. Ea va fi devorată din interior ca toate marile forme ale unei culturi oarecare. Când și în ce fel nu știm.

În fața acestei sorți există doar o singură concepție despre lume care este demnă de noi, cea, deja amintită, a lui Ahille: mai bine o viață scurtă plină de fapte și glorie decât una lungă lipsită de

conținut. Pericolul a devenit atât de mare pentru fiecare individ, pentru fiecare pătură socială, pentru fiecare popor, încât e jalnic să ne mai amăgim. Timpul nu poate fi oprit; nu există nici-o schimbare înțeleaptă, nici-o renunțare eficace. Numai visătorii mai cred într-o ieșire. Optimismul înseamnă lașitate.

Suntem născuți în acest timp și trebuie să parcurgem curajoși drumul care ne este hărăzit, până la capăt. Nu există altul. Să rezistăm pe reduta pierdută fără speranță, fără salvare, iată datoria noastră. Să rezistăm ca acel soldat roman ale cărui oseminte au fost găsite în fața unei porți din Pompei, care a murit pentru că în cursul erupției Vezuviului au uitat să-i ridice comanda. Aceasta este măreția, aceasta înseamnă să ai rasă. Acest sfârșit cinstit este singurul lucru, ce nu-i poate fi luat omului.

